

RADOSŁAW SZEWCZYK

Archiwum Wojskowe w Oleśnicy

Archiwum Wojskowe w Oleśnicy – historia i kształtowanie zasobu

ABSTRACT

The article presents the history, resources, main tasks and activities of the Military Archive in Oleśnica (*Archiwum Wojskowe w Oleśnicy*, AWO). This archive is part of the military archival network subordinate to the Central Military Archive of the Military Historical Office (*Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego*). Its rich resources, mainly including records of the Polish People's Army after 1956 and contemporary military documentation, are relatively poorly known. The article is intended to fill this gap and help potential users plan potential research in AWO.

Dokumentacja stanowi nieodzowny element każdej armii na świecie. W Polsce ta wytworzona przez jednostki i instytucje wojskowe, zarówno w przeszłości, jak i obecnie w sporej mierze wchodzi w skład narodowego zasobu archiwalnego. Po upływie 25 lat od momentu ich wytworzenia, do archiwów wojskowych podlegających dyrektorowi Wojskowego Biura Historycznego (dalej: WBH) trafiają materiały archiwalne (kategoria A). Takie akta podlegają prawnej ochronie i przechowuje się je wiecześnie. Placówki gromadzące taką dokumentację są tzw. archiwami wyodrębnionymi i tworzą sieć archiwalną. Jednym z nich jest Archiwum Wojskowe w Oleśnicy¹ (dalej: AWO)², które istnieje już 77 lat. Wraz z Centralnym Archiwum Wojskowym (dalej: CAW), Archiwum Wojskowym w Gdyni i Archiwum

¹ Oleśnica – miasto w Polsce, w województwie dolnośląskim, siedziba powiatu oleśnickiego. Liczy ok. 36 tys. mieszkańców, położone jest ok. 30 km na północny wschód od Wrocławia.

² Archiwum Wojskowe w Oleśnicy znajduje się na terenie kompleksu wojskowego przy ul. Wileńskiej 14 w Oleśnicy.

Wojskowym w Toruniu tworzy wojskową sieć archiwalną. Placówki wyodrębnione nie doczekały się dotychczas całościowego opracowania³. O samym AWO napisano dotychczas tylko kilka artykułów naukowych i jedną pracę licencjacką⁴. W 2014 r. opublikowano przygotowany przez pracowników Archiwum *Informator o zasobie archiwalnym AWO*⁵.

Poniższy artykuł ma na celu przedstawienie historii AWO oraz procesów aktotwórczych i archiwizacyjnych w tzw. ludowym Wojsku Polskim (dalej: IWP)⁶, a następnie Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, które miały

³ Zob. Mirosław Antkiewicz, „Kształtowanie zasobu archiwalnego w jednostkach wojskowych i instytucjach resortu obrony narodowej”, *Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej* (dalej: BWSA) nr 28 (2006): 7–39; Zygmunt Baranowski, „Zadania wojskowej służby archiwalnej w zarządzaniu archiwami oraz w kształtowaniu narastającego zasobu aktowego jednostek, instytucji i zakładów wojskowych”, BWSA nr 11 (1981): 5–11; Zygmunt Gołębiowski, „Archiwum Pomorskiego Okręgu Wojskowego w latach 1947–1969”, BWSA nr 2 (1971): 158–166; Stanisław Grobelny, „Wpływ wojskowych przepisów kancelaryjnych i archiwalnych na kształtowanie zasobu archiwalnego w latach 1945–1955”, BWSA nr 13 (1983): 17–26; Grobelny, „Zasady postępowania z aktami w kancelarii”, BWSA nr 11 (1981); Kazimierz Banaszek, oprac., *Informator o Archiwum Instytucji Ministerstwa Obrony Narodowej i archiwach rodzajów sił zbrojnych* (Warszawa: CAW, 2000); Ryszard Kersten, red., *Informator o zasobie archiwalnym Archiwum Marynarki Wojennej* (Gdynia: Archiwum Marynarki Wojennej im. kmdr. Bohdana Wrońskiego, 2012); Adam Pieńkowski, red., *Informator o zasobie archiwalnym Archiwum Sił Powietrznych [stan na 31. grudnia 2012 r.]* (Nowy Dwór Mazowiecki: Archiwum Sił Powietrznych, 2014); Dorota Barankiewicz, red., *Informator o zasobie archiwalnym Archiwum Wojskowego w Toruniu [stan na 31. grudnia 2013 r.]* (Toruń: Archiwum Wojskowe w Toruniu, 2014); Jacek Jędrusiak, „Zasób wojskowej sieci archiwalnej, jako źródło do badań nad historią społeczną i gospodarczą Polski po 1945 roku”, w *Na gruzach starego świata. Rok 1945 z perspektywy gospodarczej i społecznej*, red. Tomasz Głowiński (Wrocław: Wyd. GAJT, 2020): 177–199; Leszek Kordula, „Filia nr 1 Archiwum Wojsk Lądowych w Toruniu”, *Rocznik Archiwalno-Historyczny Centralnego Archiwum Wojskowego* nr 1 (30) (2008): 500–516; Zygmunt Kozak, Elżbieta Młynarska-Kondrat, „Archiwa Okręgów Wojskowych i Rodzajów Sił Zbrojnych w wojskowej sieci archiwalnej”, BWSA nr 19 (1996): 5–18; Jan Micewicz, „Praktyka tworzenia i obiegu informacji archiwalnej w archiwach wojskowych – propozycje usprawnienia”, BWSA nr 11 (1981): 12–16; Elżbieta Raniszewska, „Archiwum Pomorskiego Okręgu Wojskowego w latach 1970–1982”, BWSA nr 12 (1983): 100–104; Wanda Krystyna Roman, *Centralne Archiwum Wojskowe 1918–1998. Tradycje, historia, współczesność służby Archiwalnej Wojska Polskiego* (Toruń: Adam Marszałek, 1999); Edward Zabłocki, „Dwadzieścia lat Archiwum Śląskiego Okręgu Wojskowego”, BWSA nr 2 (1970): 132–149; Jan Zbieć, „Z działalności Archiwum Warszawskiego Okręgu Wojskowego”, BWSA nr 6 (1974): 135–144.

⁴ Zabłocki, „Dwadzieścia lat”; Michał Wierzbicki, „Rys historyczny i zakres działania Filii Nr 2 Archiwum Wojsk Lądowych we Wrocławiu” (praca licencjacka, Uniwersytet Wrocławski, 2003), mps; Jędrusiak, „Zasób”, 177–199; Łukasz Trznadel, „Działalność popularyzacyjna Archiwum Wojskowego w Oleśnicy w latach 2011–2015”, *Archiwa Kancelarie Zbiory* nr 11 (13) (2020): 11–44, <http://dx.doi.org/10.12775/AKZ.2020.001>.

⁵ Małgorzata Puchała, red., *Archiwum Wojskowe w Oleśnicy. Informator o zasobie archiwalnym* (Oleśnica: AWO, 2014).

⁶ Autor zdaje sobie sprawę, z obecnych kontrowersji związanych z określeniem „Ludowe Wojsko Polskie”, które miało nieoficjalny charakter. Ówczesne wojsko było ustawowo

wpływ na kształtowanie zasobu Archiwum. W tekście scharakteryzowano również pokrótce dokumentację przechowywaną w instytucji.

W czasach PRL AWO przez wiele lat pełniło rolę swoistej składnicy akt, nie było to archiwum w pełnym znaczeniu tego słowa. Do zgromadzonej dokumentacji dostęp miały wybrane osoby, a jednostki przekazujące akta traktowały sposób ich zdawania w sposób bardzo swobodny, twierdząc, iż „nikt nie będzie tego czytał”⁷. Od 1983 r. AWO ma status archiwum wyodrębnionego.

Do jego zadań obecnie należy:

- gromadzenie, ewidencja, przechowywanie, opracowanie i zabezpieczanie zgromadzonych materiałów archiwalnych;
- udostępnianie materiałów archiwalnych;
- wydawanie uwierzytelnionych odpisów, wypisów, wyciągów i reprodukcji z przechowywanych materiałów oraz zaświadczeń na podstawie tych materiałów;
- popularyzacja wiedzy o materiałach archiwalnych oraz prowadzenie działalności informacyjnej;
- nadzór nad postępowaniem z dokumentacją w jednostkach i instytucjach wojskowych, szczególnie opiniowanie jednolitych rzeczowych wykazów akt (dalej: JRWA)⁸,
- prowadzenie ekspertyz akt i udzielanie zezwoleń na brakowanie dokumentacji niearchiwalnej (po uprzednim uzyskaniu zgody dyrektora WBH) dla jednostek i instytucji wojskowych objętych nadzorem.

Historia AWO

Utworzenie Archiwum spowodowane było powołaniem w Polsce pod koniec II wojny światowej i tuż po jej zakończeniu okręgów wojskowych (dalej: OW)⁹. Późniejsze AWO związane było z ówczesnym Dowództwem

określane jako „Siły Zbrojne PRL” lub „Wojsko Polskie”. Wszystkie trzy nazwy były stosowane w epoce powszechnie i wymiennie. Przymiotnik „ludowe” w okresie rządów komunistów miało świadomie odróżnić tzw. odrodzone wojsko od armii II RP. Zastosowane w artykule określenie „ludowe Wojsko Polskie” (IWP) ma odróżniać ówczesną armię od wojska suwerennej III RP.

⁷ Jędrysiak, „Zasób”, 185.

⁸ Jednolity rzeczowy wykaz akt (JRWA) – normatyw określający sposób klasyfikowania i kwalifikowania dokumentacji. Ustala klasy, według których grupuje się dokumentację w jednostce organizacyjnej oraz ustala dla niej kwalifikację archiwalną. Stanowi podstawę oznaczania, rejestracji, łączenia i przechowywania akt. *Archiwistyka w Siłach Zbrojnych RP Instrukcja* (Warszawa: WBH, 2023), 8.

⁹ Okręg wojskowy – terytorialny, wyższy związek operacyjno-administracyjny łączący w swym składzie oddziały, związki taktyczne, instytucje i zakłady różnych rodzajów wojsk

Okręgu Wojskowego Nr IV¹⁰ (DOW Nr IV). Zgodnie z rozkazem organizacyjnym Ministra Obrony Narodowej nr 218/org z dnia 1 października 1947 r. przy DOW Nr IV utworzono archiwum. Z powodu problemów lokalowych działania organizacyjne podjęto jednak dopiero w 1949 r. Wtedy to rozkazem Dowódcy OW Nr IV nr 012 z 29 maja 1949 r. wyznaczono z dniem 25 maja 1949 r. (*sic!* z mocą wsteczną) na kierownika placówki starszego sierżanta Józefa Ussa¹¹. Tak późne zorganizowanie archiwum okręgowego miało negatywny wpływ na stan zachowania dokumentacji wytworzonej przez jednostki i instytucje wchodzące w skład okręgu¹². Nie rozwiązywało również problemów, z jakimi borykały się kancelarie jednostek wojskowych. Powodem powyższego stanu rzeczy był brak odpowiednich

oraz organów terenowej administracji wojskowej rozmieszczone na ściśle określonym terenie. Marian Laprus, red., *Leksykon wiedzy wojskowej* (Warszawa: Wyd. MON, 1979), 275. Rozkazem Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego (dalej: NDWP) nr 023/Org. Z 1 II 1945 r. utworzono sześć okręgów wojskowych (dalej: OW) i dowództwo Marynarki Wojennej. Warszawski OW obejmował woj. warszawskie i białostockie; Lubelski OW woj. lubelskie i rzeszowskie; Krakowski OW woj. krakowskie i śląskie; Łódzki OW woj. łódzkie i kieleckie; Poznański OW woj. poznańskie i Pomorski OW z siedzibą w Toruniu woj. pomorskie i Wolne Miasto Gdańsk. Po zakończeniu II wojny światowej i po konferencji poczdamskiej, gdzie przyznano Polsce ziemie zachodnie i północne 22 VIII 1945 r. rozkazem nr 208/org. NDWP rozformowano 1 i 2 Armie WP, przekształcając ich dowództwa w sztaby okręgów wojskowych. Tym samym rozkazem podzielono Polskę w nowych granicach na siedem okręgów wojskowych: OW I ze sztabem w Warszawie (nazwany później Warszawskim OW /WOW/ obejmujący woj. warszawskie i białostockie oraz okręg mazurski przemianowany później na woj. olsztyńskie; OW II ze sztabem w Koszalinie (nazwany później Pomorskim OW /POW/ – woj. gdańskie i szczecińskie; OW III ze sztabem w Poznaniu – woj. poznańskie i bydgoskie; OW IV ze sztabem w Katowicach (nazwany później Śląskim OW /ŚOW/) – woj. śląsko-dąbrowskie i wrocławskie; OW V ze sztabem w Krakowie (nazwany później Krakowskim OW /KOW/) – woj. krakowskie i rzeszowskie; OW VI ze sztabem w Łodzi – woj. łódzkie i kieleckie; OW VII ze sztabem w Lublinie – woj. lubelskie. Na bazie dowództwa 1 Armii WP najpóźniej powstał sztab OW Nr IV (Śląsk) z siedzibą w Katowicach, następnie przeniesiony w marcu 1946 r. do Wrocławia; Zdzisław Barszczewski et al., red., *Barwy służby. Śląski Okręg Wojskowy we wspomnieniach* (Wrocław: Zarząd Główny Związku Byłych Żołnierzy Zawodowych i Oficerów Rezerwy WP w Warszawie, 2005), 324–325; Stefan Koziara i Krzysztof Łaski, red., *Śląski Okręg Wojskowy słowem i obrazem zapisany* (Wrocław: Wyd. PoliFot, 2005), 19.

¹⁰ W czasie tworzenia okręgu charakterystyczne dla tego okresu było nieunormowane nazewnictwo. W dokumentach znajdują się zapisy: Okręg Wojskowy Śląsk i Śląski Okręg Wojskowy. Dopiero rozkazem NDWP nr 0309/Org z 5 XI 1945 r. nakazano dowództwom OW posługiwać się w korespondencji służbowej, rozkazach i rozmowach skrótami, w przypadku ŚOW był to DOW Nr IV. Nazwa ta obowiązywała do końca 1953 r.; zob. Paweł Piotrowski, *Śląski Okręg Wojskowy Przekształcenia organizacyjne 1945–1956* (Warszawa: Wyd. TRIO, IPN, 2003), 22 i 39.

¹¹ Wierzbicki „Rys historyczny i zakres”, 22. Zestawienie wszystkich kierowników i dyrektorów Archiwum znajduje się w Załączniku Nr 1 na końcu artykułu.

¹² Banaszek, oprac., *Informator*, 201.

przepisów w postaci późniejszych instrukcji kancelaryjnych, nieodpowiednie przygotowanie personelu archiwalnego oraz problemy lokalowe.

Wyznaczeni z dniem 25 maja 1949 r. do prowadzenia Archiwum dwaj podoficerowie służby administracyjnej¹³ rozpoczęli prace od usuwania gruzów z przydzielonych na pomieszczenia magazynowe piwnic w budynku DOW Nr 4 przy ul. Pretficza we Wrocławiu. Mimo początkowych trudności w kilka dni przygotowano niezbędną dokumentację oraz pomieszczenia o łącznej powierzchni 175 m². Przyjmowanie akt z jednostek wojskowych w związku z ówczesną reorganizacją armii rozpoczęto 30 maja 1949 r.¹⁴ Do końca tego roku przygotowano kolejne cztery pomieszczenia magazynowe, przyjęto akta z 22 jednostek wojskowych oraz z byłego archiwum DOW Nr III z Poznania¹⁵. Zasób aktowy Archiwum wynosił wówczas 11 910 jednostek archiwalnych (dalej: j.a.)¹⁶, a łączna powierzchnia magazynowa 853,5 m².

W 1950 r. dowództwo obarczyło personel Archiwum dodatkowymi obowiązkami związanymi z prowadzeniem biblioteki tajnej, przechowywaniem teczek akt personalnych (dalej: TAP) podoficerów okręgu, przechowywaniem i wydawaniem schematów szkoleniowych oraz utrzymywaniem wewnętrznego porządku, czyli sprzątaniami. Mimo to akta z jednostek przyjmowano systematycznie, jednak bez nadawania im sygnatur, układając je po prostu według kolejności wpływu na regałach¹⁷.

W 1953 r. Archiwum przestało przyjmować akta z powodu braku wolnych półek w magazynach. Do tego rozwijająca się struktura organizacyjna Dowództwa Okręgu i utworzone nowe wydziały zaczęły stopniowo wypierać Archiwum z zajmowanych pomieszczeń. Z dniem 1 stycznia 1954 r. DOW Nr IV zostało przemianowane na Dowództwo Śląskiego Okręgu Wojskowego (dalej: ŚOW). W związku z tym nazwę Archiwum DOW Nr IV zmieniono na Archiwum Śląskiego Okręgu Wojskowego¹⁸.

Problemy lokalowe zmusiły Dowództwo do szukania nowej siedziby dla instytucji. Początkowo rozpoczęto remont budynku w Wołowie koło Wrocławia, jednak zmieniono decyzję i rozpoczęto adaptację kompleksu postajennego przy ul. Mieszczańskiej 25. Przeniesienie do nowej siedziby nastąpiło w 1954 r. Do przyjmowania akt z jednostek przystąpiono we wrześniu

¹³ Drugim był sierżant Julian Feber; Wierzbicki „Rys historyczny i zakres”, 22.

¹⁴ „Historia Archiwum”, Strona internetowa Archiwum Wojskowego w Oleśnicy, dostęp lipiec 30, 2024, <https://wbh.wp.mil.pl/pl/pages/historia-archiwum-2018-10-19-1d4n/>.

¹⁵ Rozformowanego w 1949 r.

¹⁶ Jednostka archiwalna – odrębna fizycznie jednostka dokumentacji tj. księga,teczka itp. *Archiwistyka w Siłach Zbrojnych*, 8.

¹⁷ „Historia Archiwum”.

¹⁸ Zestawienie poszczególnych nazw Archiwum na przestrzeni lat znajduje się w Załączniku nr 2 na końcu artykułu.

tego samego roku. Nowe pomieszczenia o powierzchni 978 m² wraz z pomieszczeniami biurowymi zostały w zadowalającym stopniu przystosowane do potrzeb Archiwum. Z chwilą przeniesienia odeszły ponadto dodatkowe obowiązki w postaci prowadzenia tajnej biblioteki. Została ona przeniesiona jeszcze w grudniu 1953 r. do Oddziału II Sztabu OW we Wrocławiu, natomiast schematy wyszkoleniowe przejął Oddział I.

Wydane w 1956 r. zarządzenia¹⁹ obejmujące problematykę postępowania z wojskową dokumentacją aktową znormalizowały w dużym stopniu dalsze funkcjonowanie zasad archiwalnych w wojsku. Mimo ukazania się nowej instrukcji szerzej określającej sposób przygotowania akt i licznych wytycznych kierowanych do jednostek przez Archiwum ŚOW w dalszym ciągu napotymano na liczne trudności. W wyniku powyższego faktu około 1/3 ogólnej liczby jednostek wojskowych objętych nadzorem nie potrafiła w odpowiedni sposób przygotować akt do przekazania.

Problem pomieszczeń magazynowych powrócił ponownie w 1958 r., w związku z wypełnieniem ich aktami. W Archiwum znajdowało się wówczas 232 tys. j.a. W związku z tym podjęto decyzję o zwolnieniu regałów poprzez scalenie akt posiadanych zespołów. Akcja została przeprowadzona pomyślnie w drugiej połowie 1958 r., co pozwoliło na wznowienie przyjmowania akt z początkiem następnego roku. Do końca okresu PRL Archiwum wykonywało swoje statutowe zadania.

Na początku lat dziewięćdziesiątych, w związku z przemianami polityczno-ustrojowymi, Sztab Generalny WP podjął działania zmierzające do restrukturyzacji armii, obejmującej również czynności z zakresu archiwistyki realizowane w wojsku. W 1990 r., w wyniku utworzenia Krakowskiego Okręgu Wojskowego (dalej: KOW), z dotychczasowego podporządkowania ŚOW wyszły jednostki stacjonujące w województwach częstochowskim i katowickim. Wtedy też Archiwum ŚOW zgodnie z zarządzeniem Szefa Sztabu Generalnego WP zostało podporządkowane bezpośrednio szefowi CAW jako Filia Nr 4 CAW.

Kolejna restrukturyzacja Sił Zbrojnych mająca związek m.in. z ujednoliceniem struktur organizacyjnych Wojska Polskiego z NATO spowodowała, że w ŚOW rozformowano szereg jednostek wojskowych.

Fakt ten, jak również wprowadzenie w życie zarządzenia Ministra Obrony Narodowej²⁰, skutkowało koniecznością przyjmowania całości dokumentacji wytworzonej przez ww. jednostki włącznie z dokumentacją niearchiwalną (kategoria B). W wyniku zaistniałej sytuacji rezerwa powierzchni magazynowej w Archiwum uległa znacznemu zmniejszeniu. Ponadto powódź

¹⁹ O czym w dalszej części artykułu.

²⁰ Zarządzenie 43/MON z 30 IX 1996 r. w sprawie szczegółowych zasad zabezpieczania zasobów archiwalnych w resorcie obrony narodowej (niepublikowane).

z lipca 1997 r. spowodowała zalanie budynku na zewnątrz do wysokości 80–100 cm, wewnątrz natomiast do wysokości 40–50 cm. W wyniku powodzi zniszczeniu uległa część sprzętu kwaterunkowego. Dzięki ciężkiej pracy i sprawnej koordynacji działań pracowników instytucji, jak również przy pomocy żołnierzy przydzielonych do pracy na wniosek Kierownika Archiwum przez Dowódcę ŚOW, żadna jednostka archiwalna nie uległa zniszczeniu. Bezpośrednio po fali powodziowej przystąpiono do odkażania i porządkowania zalanych części budynku, tak aby jak najszybciej zabezpieczyć zbiory archiwalne przed degradacją. Po doraźnych działaniach podjęto decyzję o remoncie pomieszczeń Archiwum, jednakże z powodów ekonomicznych nie doszło do tego. W marcu 2000 r., zgodnie z decyzją Ministra Obrony Narodowej w sprawie zmian w sieci archiwów wojskowych, Archiwum podporządkowano organizacyjnie Dowództwu Wojsk Lądowych w Warszawie jako Filię Nr 2 Archiwum Wojsk Lądowych (dalej: AWLąd)²¹.

16 września 2005 r. Minister Obrony Narodowej wydał decyzję, wyznaczając nowe miejsce funkcjonowania Filii Nr 2 AWLąd w Oleśnicy przy ul. Wileńskiej 14. Dyslokacja została zakończona 1 czerwca 2007 r.

Kubatura przejętych budynków, klimatyzowane pomieszczenia magazynowe wyposażone w nowoczesne regały kompaktowe w pełni przystosowane do przechowywania dokumentów, spełniały podstawowe wymogi dotyczące przechowywania i zabezpieczania materiałów archiwalnych. Podążając za nowoczesnymi rozwiązaniami pojawiającymi się w archiwistyce, zmierzającymi do jak najlepszego zabezpieczenia zasobu, w 2008 r. wyposażono Archiwum w komorę fumigacyjną o pojemności 50 m² przeznaczoną do dezynfekcji akt.

Decyzją Ministra Obrony Narodowej z 14 maja 2010 r. w sprawie zmian organizacyjnych i etatowych w archiwach wojskowych z dniem 1 sierpnia 2010 r. przeformowano Filię Nr 2 AWLąd na Archiwum Wojskowe w Oleśnicy.

Obecnie Archiwum działa na podstawie Zarządzenia Nr 19 Ministra Obrony Narodowej z 30 czerwca 2016 r. w sprawie organizacji archiwów wyodrębnionych podległych Ministrowi Obrony Narodowej lub przez niego nadzorowanych oraz zakresu ich działania (Dz. Urz. MON z 2016 r., poz. 118). Zasięg sprawowania nadzoru archiwalnego przez Archiwum określa wykaz jednostek organizacyjnych objętych nadzorem archiwalnym – ustalony przez dyrektora WBH. AWO obecnie nadzoruje ponad 200 jednostek wojskowych i instytucji.

Kształtowanie zasobu – specyfika wojskowej dokumentacji

Dokumentacja wojskowa ma swoją specyfikę, która jest na ogół rezultatem przesadnego biurokratyzmu. Teczki zawierają meldunki, raporty,

²¹ „Historia Archiwum”.

sprawozdania itp. napisane charakterystycznym, hermetycznym językiem, z dużą ilością skrótów, kryptonimów itp. Ta z okresu PRL dodatkowo charakteryzuje się pewną schematycznością, powielaniem typowych form. Do tego dochodzą liczne tezy i sformułowania zaczerpnięte z dogmatyki marksizmu-leninizmu. Sporą część zasobu AWO tworzą właśnie akta powojenne okresu tzw. IWP. Zbiór dokumentów powstał i kształtował się wraz ze wspomnianymi zmianami organizacyjnymi, jakie zachodziły w armii. Tworzono nowe jednostki wojskowe, istniejące przeformowywano, dostosowując je do zmieniającej się sytuacji geopolitycznej, czy wreszcie z czasem, w okresach redukcji, likwidowano. Obecny kształt zasobu zgromadzonego w AWO jest również konsekwencją nawarstwienia się trwających przez wiele lat procesów aktotwórczych i archiwizacyjnych²², na co zwrócił uwagę Jacek Jędrysiak. Temat ten był już częściowo badany²³.

Przez cały okres do 1989 r. procedury postępowania z dokumentacją aktową w jednostkach podległych MON były całkowicie niepowiązane z wytycznymi i dyrektywami formułowanymi przez Naczelną Dyрекcję Archiwów Państwowych (dalej: NDAP). Zasób w archiwach wojskowych był kształtowany i narastał w sposób odbiegający od przyjętych dla narodowego zasobu archiwalnego kierunków, co potwierdziły zapisy ustawy z 14 lipca 1983 r.²⁴ Jak zauważył Tomasz Karpiński, specyfika archiwów podległych pod MON opierała się głównie na podporządkowaniu obiegu kancelaryjnego dokumentacji wymogom ochrony informacji niejawnej. Same metody pracy kancelaryjnej opisywano bardzo zdawkowo:

„Wśród ważniejszych normatywów mających znaczny wpływ na procesy aktotwórcze [...] należał wydany dnia 9 lipca 1945 r. rozkaz Naczelnego Dowódcy Wojska Polskiego nr 0142 w sprawie wprowadzenia «instrukcji o prowadzeniu tajnej korespondencji w jednostkach oraz instytucjach Wojska Polskiego». [...] Przepisy bardzo rygorystycznie podchodziły do ochrony tajemnicy wojskowej, wprowadzając m.in. pojęcie kancelarii tajnej jako wydzielonego miejsca obiegu, rejestracji, ewidencji i wykonywania wszelkiego rodzaju korespondencji niejawnej. Dostęp do niej miał być ograniczony, a osoby w niej pracujące winny mieć

²² Jędrysiak, „Zasób”, 182. Autor zwraca również uwagę, że brakuje głębszych studiów poświęconych archiwistyce wojskowej, osobnej monografii, podręcznika czy choćby artykułu dotyczącego metodyki postępowania z materiałami archiwalnymi i niearchiwalnymi. Od czasu opublikowania artykułu w 2020 r. nastąpił jednak pewien postęp. W 2023 r. WBH wraz z podległymi archiwami opracowało instrukcję *Archiwistyka w Siłach Zbrojnych RP*, o czym w dalszej części artykułu.

²³ Antkiewicz „Kształtowanie”, 7–39; Jędrysiak, „Zasób”; Tomasz Karpiński, „Procesy aktotwórcze i archiwotwórcze w sądownictwie wojskowym w latach 1945–2010 na przykładzie sądów poznańskich” (praca doktorska, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań 2013), mps.

²⁴ Jędrysiak, „Zasób”, 183.

«sankcję» czyli pisemne «zezwolenie». Zabroniono także rozmawiać na tematy związane z dokumentacją niejawną, a w szczególności udzielać jakichkolwiek informacji osobom postronnym²⁵.

Z powodu braku właściwych przepisów regulujących sposób prowadzenia korespondencji jawnej, stosowano analogicznie przepisy dla korespondencji niejawnej, starając się jednak nie mieszać pism ani środków ewidencji mających gryfy tajności z dokumentacją jawną. Nawyki i przygotowanie fachowe osób, którym powierzano prowadzenie kancelarii, miały tu silny wpływ na kształtowanie się form kancelaryjnych zarówno w kancelarii tajnej, jak i jawnej, które często prowadzone były przez ten sam personel²⁶. 1 czerwca 1948 r. wprowadzono do użytku w armii *Instrukcję o przechowywaniu, wydzielaniu i niszczeniu akt w archiwum*²⁷. Nie regulowała ona kwestii kształtowania narastającego zasobu aktowego w kancelariach ich wytwórców. Już w tamtym okresie system kancelaryjny oparty na ewidencji dokumentów i teczek w tzw. rejestrach teczek dokumentów (dalej: RTD)²⁸ stał się prawdziwym wyznacznikiem specyficznego porządku wojskowych kancelarii. Kolejne wytyczne z lat pięćdziesiątych nie zmieniały wiele w tej materii. Wprowadzona w 1959 r. *Instrukcja o prowadzeniu biurowości w wojsku* tylko w niewielkim stopniu zmieniała tryb postępowania z dokumentacją zarówno jawną, jak i niejawną w kancelariach wojskowych. Zdaniem Karpińskiego: „Wprowadzono przyzwole nie na kompletowanie dokumentów o różnych klauzulach tajności dotyczącej jednej sprawy w tej samej teczce (o najwyższym stopniu tajności). Pozwalało to zachowywać w miarę jednorod ne tematycznie teczki, w których pisma znajdowały się obok siebie, a nie jak było to do tej pory w kilku różnych teczkach”²⁹. Teoretycznie wprowadzało to w kancelariach wojskowych obowiązek kompletowania teczek jednorodnych tematycznie, w praktyce jednak brak było jasnych kryteriów selekcji, zwłaszcza w formie rzeczowych wykazów akt (dalej: RWA).

Drugim czynnikiem mającym znacznie dla obecnego kształtu zasobu były procesy archiwizacyjne. Rozkazem nr 1/MON z 1 lutego 1956 r. wprowadzono *Instrukcję o postępowaniu z wojskowymi materiałami archiwalnymi*, która wdrażała bardzo szeroki zakres kwalifikacji materiałów do kategorii A³⁰.

²⁵ Karpiński, „Procesy akto- i archiwotwórcze”, 78.

²⁶ Ibid., 78–79.

²⁷ *Instrukcja o przechowywaniu, wydzielaniu i niszczeniu akt w archiwum*, sygn. SG 9.48 (Warszawa: WiNW, 1948).

²⁸ RTD – rejestr dzienników ewidencji i teczek. Nazywany czasami również Rejestrem Wydanych Dokumentów (RWD).

²⁹ Karpiński, „Procesy akto- i archiwotwórcze”, 79–80.

³⁰ Ibid., 116–117; Antkiewicz, „Kształtowanie”, 22–23. Kategoria A oznacza materiały archiwalne podlegające wieczystemu przechowywaniu.

Dołączony do niej Wykaz wojskowych materiałów archiwalnych zawierał aż 681 pozycji, podzielonych na 26 działów. Kwalifikacja dokumentów miała być dokonywana już w kancelariach wytwórców, a nie jak dotychczas w archiwum, co wobec dość problematycznych kompetencji wielu kierowników prowadziło do zasadniczego nieporządku³¹. Rewizja dokumentu nastąpiła rozkazem nr Pf 15/MON z dnia 7 czerwca 1966 r. wprowadzającym *Instrukcję o postępowaniu z wojskowymi materiałami archiwalnymi* (Szt. Gen. 171/56). Zdaniem Karpińskiego dzieliła ona dokumentację wytwarzaną przez armię na kategorie A, B³² i C.

Nowością było wprowadzenie kategorii C, równoznacznej z aktualnie stosowanym kwalifikatorem Bc. Dołączony wykaz zawierał tym razem aż 778 pozycji³³. Ponownie naczelną intencją było wyeliminowanie nadmiaru dokumentacji niemającej wartości historycznej, zalegającej w archiwach jednostek³⁴.

Regulacje i zasady zawarte w powyższych normatywach znalazły bezpośrednie odbicie w dzisiejszych problemach z korzystaniem z poszczególnych jednostek archiwalnych. Tworzone teczki były efektem zupełnie nieusystematyzowanej, swobodnej twórczości kierowników kancelarii. Dokumenty łączone były w sposób subiektywny i przypadkowy, nierzadko „zwyyczajowo” podług upodobań osób odpowiedzialnych. Podporządkowanie procesu kancelaryjnego ochronie informacji niejawnej skutkowało także zjawiskiem tzw. zawyżania klauzul. Ze względu na obawy dotyczące potencjalnej odpowiedzialności karnej w wielu kancelariach nadawano klauzule niejawności dokumentom, które nigdy nie powinny ich otrzymać. Wraz ze wspomnianymi wcześniej wykazami powodowało to utrudnienia w brakowaniu dokumentacji i zwyczajne zaleganie mas niepotrzebnych dokumentów w kancelariach jednostek wojskowych. Próbowano temu zaradzić, wydając przepisy w roku 1970, 1973 i 1976³⁵. Miały one na celu ograniczenie dokumentacji

³¹ Antkiewicz, „Kształtowanie”, 24–25.

³² Kategoria B oznacza dokumentację podlegającą brakowaniu (niszczeniu) po upływie określonego okresu przechowywania (podlega czasowemu przechowywaniu).

³³ Karpiński, „Procesy akto- i archiwotwórcze”, 118.

³⁴ Antkiewicz, „Kształtowanie”, 27–28.

³⁵ Były to: Zarządzenie Ministra Obrony Narodowej nr pf 9/MON w sprawie przyspieszenia obiegu informacji i zmniejszenia ilości dokumentów wytwarzanych w siłach zbrojnych (Dziennik Rozkazów Tajnych MON 1970, nr 5, poz. 18); Zarządzenie Ministra Obrony Narodowej nr pf 20/MON z 17 IX 1973 r. w sprawie ochrony tajemnicy państwowej i służbowej (Dziennik Rozkazów Tajnych MON 1973, nr 9, poz. 24); Przepisy o ochronie tajemnicy w Siłach Zbrojnych PRL, cz. I: Zasady ogólne, sygn. SG 675/73; cz. II: Wykaz wiadomości stanowiących tajemnicę państwową lub służbową, sygn. SG 676/73; cz. III: Przepisy kancelaryjne, sygn. SG 677/73; Przepisy o ochronie tajemnicy w Siłach Zbrojnych PRL, cz. III: Przepisy kancelaryjne, sygn. SG 770/76; zob. *ibid.*, 28–33.

pozostającej w posiadaniu instytucji, w istocie wprowadziły możliwość samodzielnej oceny i decydowania o brakowaniu dokumentacji przez jednostki. Jak zauważył Karpiński: „Efektem było masowe niszczenie całości dokumentacji wg bliżej nieokreślonych zasad”³⁶.

Z kolei, jak podaje Mirosław Antkiewicz, w toku kontroli przeprowadzonej przez CAW w 1972 r. stwierdzono wiele nieprawidłowości, np. w kancelariach 3 i 5 Dywizji zniszczono wówczas do 80% (!) materiałów przeznaczonych do archiwizacji, w tym już przygotowanych do przekazania³⁷. Niemal zupełnie nie brano tu pod uwagę potencjalnej użyteczności dokumentów do celów historycznych. W rezultacie wiele bezcennych materiałów zostało pochopnie zniszczonych, a zachowane do dziś teczki są często dość swobodnym zbiorem dokumentów o faktycznej doniosłości i dokumentacji niearchiwalnej.

Stan rzeczy miała zmienić wprowadzona w 1988 r. *Instrukcja o zasadach archiwizacji dokumentacji wojskowej* (Szt. Gen. (SG) 1344/88³⁸. Jak zauważył Jędrzyak, dokument znany także od koloru okładki jako „czerwona instrukcja”³⁹, opierał się na zupełnie nieznanym polskiej terminologii określeniu „archiwizacji”, które oznaczało: „ogół czynności związanych z klasyfikowaniem, kwalifikowaniem, kompletowaniem i przekazywaniem do archiwów dokumentacji powstającej w wyniku działalności jednostek wojskowych oraz jej ewidencjonowaniem, przechowywaniem i udostępnianiem w archiwach wojskowych”⁴⁰. Stanowił manifest odrębności wobec przyjętej terminologii fachowej. Instrukcja była pierwszą próbą wprowadzenia w kancelariach wojskowych systemu opartego na RWA, realizowanego jednak w odmienny sposób. Ponownie nie doszło bowiem o ujednolicenia zasad w duchu systemu dziesiętnego i znaku sprawy. Powstałe na podstawie zawartych w dokumencie wykazów RWA były wybitnie niedoskonałe, a część pracowników nadzoru archiwalnego uznawała je za faktyczne normatywy tej kategorii. Jak zwrócił uwagę Jędrzyak: „Problemem naczelnym było zbyt szerokie określenie zawartości teczek, stąd dla przykładu niezwykle ważny dokument kat. „A”, jakim zawsze jest protokół przejęcia-przekazania obowiązków dowódcy i komendanta, był nieraz umieszczany w zbiorczej teczce o nazwie „Protokoły” i w razie nieuwagi archiwistów

³⁶ Karpiński, „Procesy akto- i archiwotwórcze”, 80.

³⁷ Antkiewicz, „Kształtowanie”, 29–30.

³⁸ *Instrukcja o zasadach archiwizacji dokumentacji wojskowej*. (Szt. Gen. (SG) 1344/88 (Warszawa: Sztab Generalny, 1989).

³⁹ W ŚOW wprowadzono już wcześniej podobny dokument, tzw. żółtą instrukcję, która była inspiracją dla instrukcji wydanej przez SG. Jędrzyak, „Zasób”, 186.

⁴⁰ *Instrukcja o zasadach archiwizacji*, 6.

niszczony”⁴¹. Instrukcja wprowadziła także zamieszanie w procesie zdawania akt wytworzonych przed jej wprowadzeniem. Wiele jednostek nie wprowadziło w ogóle RWA. Stan ten nie uległ zmianie aż do 2005 r., kiedy to zarządzenie nr 3/MON z 2 lutego 2005 r. w sprawie zasad i trybu postępowania z materiałami archiwalnymi i inną dokumentacją w resorcie obrony narodowej⁴² zobligowało jednostki do ustalenia wykazu akt z archiwum. Do tego jednak czasu w tym zakresie panowała duża swoboda. Samo zarządzenie nadal jednak normowało kwestię JRWA i zdania akt w swoisty, wojskowy sposób, bez uwzględniania wytycznych NDAP. Co więcej, rozpoczęta procedura ustalania RWA poszczególnych jednostek została zaburzona przez wprowadzenie zarządzenia nr 42/MON z 19 grudnia 2013 r. w sprawie postępowania z materiałami archiwalnymi i dokumentacją niearchiwalną w jednostkach organizacyjnych podległych ministrowi obrony narodowej lub przez niego nadzorowanych⁴³, zmieniającego w sposób zasadniczy wzór tego normatywu, a w wielu miejscach także numery spraw, a nawet kwalifikację archiwalną. W rezultacie niektóre jednostki wojskowe pomiędzy 2005 a 2013 r. zmieniały JRWA dwu-, a nawet trzykrotnie. Miało to swoje konsekwencje w przeciąganiu procedury zdawania dokumentów, w tym także materiałów wytworzonych przed 1989 r. Jak pisze Jędrysiak: „Niepewne co do pryncypiów przyjmowania dokumentacji kancelarie jednostek potrafiły latami nie zdawać materiałów z okresu PRL”⁴⁴.

Od 2016 r., wraz powołaniem do życia WBH, rozpoczął się proces porządkowania wojskowych przepisów archiwalnych. 21 kwietnia 2016 r. ukażała się Decyzja Nr 108/MON Ministra Obrony Narodowej w sprawie trybu wprowadzania jednolitego rzeczowego wykazu akt w jednostkach organizacyjnych podległych Ministrowi Obrony Narodowej lub przez niego nadzorowanych (Dz. Urz. MON z 2016 r. poz. 61)⁴⁵.

W 2023 r. WBH wraz z podległymi archiwami opracowało instrukcję *Archiwistyka w Siłach Zbrojnych RP*, która określa zasady postępowania z dokumentacją w jednostkach organizacyjnych podległych MON lub przez

⁴¹ Jędrysiak, „Zasób”, 186.

⁴² Zarządzenie nr 3/MON Ministra Obrony Narodowej z 2 II 2005 r. w sprawie zasad i trybu postępowania z materiałami archiwalnymi i inną dokumentacją w resorcie obrony narodowej (Dziennik Urzędowy Ministra Obrony Narodowej /dalej: Dz. Urz. MON/ 2005, poz. 4).

⁴³ Zarządzenia nr 42/MON Ministra Obrony Narodowej z 19 XII 2013 r. w sprawie postępowania z materiałami archiwalnymi i dokumentacją niearchiwalną w jednostkach organizacyjnych podległych Ministrowi Obrony Narodowej lub przez niego nadzorowanych (Dz. Urz. MON 2013, poz. 368).

⁴⁴ Jędrysiak, „Zasób”, 187.

⁴⁵ Decyzja Nr 108/MON Ministra Obrony Narodowej z 21 IV 2016 r. w sprawie trybu wprowadzania jednolitego rzeczowego wykazu akt w jednostkach organizacyjnych podległych Ministrowi Obrony Narodowej lub przez niego nadzorowanych (Dz. Urz. MON 2016, poz. 61).

niego nadzorowanych. Jej zapisy obowiązują wszystkie jednostki organizacyjne resortu obrony narodowej niezależnie od szczebla dowodzenia.

Podsumowując, należy stwierdzić, że procedury klasyfikowania, selekcji i przekazywania dokumentów do poszczególnych archiwów wojskowych były przez lata unormowane w sposób niedostateczny. Mimo instrukcji właściwie tylko od stopnia profesjonalizmu kancelarii danej jednostki oraz uwagi przyjmujących akta archiwistów zależała jakość przekazywanej dokumentacji⁴⁶. W efekcie tych praktyk wiele potencjalnie istotnych dokumentów mogło zostać zniszczonych w niewłaściwie przeprowadzonym procesie brakowania⁴⁷. Co więcej, każde z archiwów przyjmowało nieco inne zasady konstrukcji spisu zdawczo-odbiorczego, który obecnie wraz z pojawieniem się *Archiwistyki w Siłach Zbrojnych RP* został zastąpiony spisem akt. W przypadku starszej dokumentacji spisy zdawczo-odbiorcze do dziś stanowią główne narzędzie ewidencyjne w placówkach wojskowej sieci archiwalnej.

Zasób Archiwum Wojskowego w Oleśnicy

Jak już wspomniano, oleśnickie zbiory kształtowały się przez lata, pod wpływem wielu procesów. Wpływ miały nie tylko czynniki aktotwórcze, ale także zmiany organizacyjne w armii, a szczególnie w ŚOW, zmiany nadzorowanych jednostek, a także zmieniająca się podległość samego archiwum. Sam fakt, że zorganizowano je tak późno, bo dopiero w 1949 r., miał negatywny wpływ na stan zachowania dokumentacji sporządzonej przez jednostki i instytucje wchodzące w skład okręgu⁴⁸. Wynikało to z dwóch powodów. DOW Nr IV powstało na bazie sztabu i jednostek 1 Armii Wojska Polskiego, które w czasie wojny i bezpośrednio po niej wytworzyły dużą

⁴⁶ Jędrusiak, „Zasób”, 187.

⁴⁷ W 2018 r. ujawniono przypadki niszczenia akt pozostałych po IWP w latach 1990–2009. Zob. „Komunikat Dyrektora Wojskowego Biura Historycznego im. gen. broni K. Sosnkowskiego z 22 VI 2018 r.”, wbh.wp.mil.pl, dostęp sierpień 2, 2024, <https://wbh.wp.mil.pl/pl/articles/aktualnosci-wbh-42rc/2018-06-225a22-komunikat-dyrektora-wojskowego-biura-historycznego/>. Śledztwo dotyczyło również bezprawnego niszczenia dokumentów w archiwach wojskowych w latach 2000–2016. Postępowanie prokuratury IPN zostało umorzone w 2020 r. Po wniesieniu zażalenia przez WBH podjęto je na nowo i dalej prowadzono. Postanowieniem prokuratora IPN z 5 IV 2024 r. sprawę umorzono ze względu na brak przesłanek dostatecznie uzasadniających podejrzenie popełnienia przestępstwa. Według pisemnego uzasadnienia w zeznaniach osób reprezentujących IPN wskazano, że nie było możliwe, aby ponad wszelką wątpliwość ocenić, czy brakowane dokumenty miały wartość historyczną i podlegały wieczystemu przechowywaniu. W związku z tym, po zapoznaniu się argumentacją przedstawioną w uzasadnieniu postanowienia, dyrektor WBH podjął decyzję, aby nie składać zażalenia na takie procesowe rozstrzygnięcie. Zob. „Komunikat WBH z 23 IV 2024 r.”, wbh.wp.mil.pl, dostęp sierpień 2, 2024, <https://wbh.wp.mil.pl/pl/articles/aktualnosci-wbh-42rc/2024-04-23chr4-komunikat-wbh/>.

⁴⁸ Banaszek, oprac., *Informator*, 201.

ilość materiałów archiwalnych. Część z nich została przekazana do CAW, natomiast resztę przechowywano w sztabach i jednostkach, gdzie w części, na skutek nieznajomości przepisów bądź zwyczajnego niedbalstwa została bezpowrotnie zniszczona. Drugim powodem były duże straty w materiałach archiwalnych, które nastąpiły wskutek likwidacji OW Nr IV w Łodzi (we wrześniu 1946 r.) i Nr III w Poznaniu (1949 r.). Rozformowywane wtedy jednostki i instytucje częściowo zniszczyły swoje akta, a ich następcy prawni, którzy przejęli dokumentację albo akta włączyli do swoich zasobów albo także częściowo je zniszczyli⁴⁹.

Obowiązująca w owym czasie „instrukcja o przechowywaniu, wydzielaniu i niszczeniu akt w archiwum nie precyzowała dokładnie sposobu przyjmowania oraz postępowania ze zgromadzoną dokumentacją. Dlatego w latach 1950–1953 do Archiwum przyjmowano akta bez oznakowania sygnaturami poszczególnych teczek, układając je na regałach według kolejności wpływu. Niejednokrotnie nie nadawano numeracji spisom akt przekazanych.

Gdy w 1953 r. zlikwidowano DOW Nr V w Krakowie, Archiwum objęło swoim nadzorem jednostki i instytucje wojskowe wojsk lądowych z rejonów, które zostały podporządkowane DOW Nr IV⁵⁰. W latach 1953–1956 głównym zadaniem placówki było przyjmowanie akt z jednostek wojskowych oraz pozostałych materiałów z okresu wojennego. Był to czas kiedy decyzją władz przeprowadzono redukcję Sił Zbrojnych, dlatego też główną uwagę zwrócono na przyjmowanie akt z jednostek rozformowujących się i planowanych do rozformowania.

Do roku 1962 nadzorem archiwalnym objęte były jednostki i instytucje wojskowe ŚOW stacjonujące na terenach ówczesnych województw: katowickiego, łódzkiego, opolskiego, poznańskiego, wrocławskiego i zielonogórskiego⁵¹.

W 1962 r. Dowództwu Pomorskiego OW podporządkowano jednostki stacjonujące na terenie województwa łódzkiego⁵². Z kolei, w związku z nowym podziałem administracyjnym kraju w 1975 r., w skład ŚOW weszły jednostki i instytucje wojskowe z terenu województw: częstochowskiego, gorzowskiego, jeleniogórskiego, kaliskiego, katowickiego, legnickiego, opolskiego, poznańskiego, sieradzkiego, wałbrzyskiego, wrocławskiego i zielonogórskiego⁵³.

Po zmianach ustrojowych w Polsce w 1989 r. rozpoczęto restrukturyzację armii, obejmując również zmianę podejścia do zasad archiwalnych w wojsku. W 1990 r. w wyniku sformowania KOW i utworzenia jego

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ „Historia Archiwum”.

⁵² Banaszek, oprac., *Informator*, 201.

⁵³ Ibid.

archiwum jako Filii nr 7 CAW, z dotychczasowego podporządkowania ŚOW wyszły jednostki stacjonujące w województwach częstochowskim i katowickim⁵⁴. Kolejna restrukturyzacja Sił Zbrojnych, mająca związek m.in. z ujednoliceniem struktur organizacyjnych Wojska Polskiego z NATO, spowodowała, iż na terenie ŚOW wiele jednostek wojskowych uległo rozformowaniu. Zasób aktowy Archiwum na dzień 1 stycznia 2000 r. składał się z 392 249 j.a. (8560 mb.) z tego akta kategorii „A” liczyły 63 873 j.a.⁵⁵ Na podstawie zarządzenia w sprawie organizacji wyodrębnionych jednostek organizacyjnych podległych lub nadzorowanych przez MON oraz zakresu ich działania z 2005 r. podjęto decyzję o reorganizacji wojskowej sieci archiwalnej. W wyniku przekształceń Filia Nr 2 Archiwum Wojsk Lądowych w Oleśnicy otrzymała zadanie przejęcia całości dokumentacji rozformowanego Archiwum Filii Nr 3 AWLąd w Krakowie oraz akt nieistniejących jednostek i instytucji wojskowych znajdujących się w AWLąd w Warszawie. Przyjmowanie materiałów z rozformowanych Archiwów trwało od 10 lutego do 1 sierpnia 2010 r. Do Archiwum przejęto w tym okresie 236 391 j.a., z czego 127 288 j. a. po AWLąd w Warszawie. Zasób aktowy obecnego AWO w przeciągu kilku miesięcy wzrósł ponad dwukrotnie z 453 609 j.a. (9685 mb) do prawie 700 000 j.a., co stanowiło około 17 250 mb akt. Część z tej dokumentacji została później wybrakowana zgodnie z obowiązującymi w tym zakresie przepisami.

Wiosną 2016 r., w związku z likwidacją prokuratur wojskowych do zasobu w trybie pilnym, przyjęto akta po nich.

Decyzją Nr 323/ZOiU-P1 Ministra Obrony Narodowej z dnia 7 grudnia 2018 r. po rozformowaniu Archiwum Wojskowego w Nowym Dworze Mazowieckim, AWO przejęło do swojego zasobu część jego dokumentacji. Obecnie zasób oleśnicki (stan na 30 czerwca 2024 r.) liczy prawie 16 tys. mb., co stanowi 813 582 j.a.

Ewidencja obejmuje 2205 zespołów archiwalnych, których wytwórcami są jednostki lub instytucje wojskowe. W zasobie AWO zgromadzona została dokumentacja m.in. 11 dywizji, 55 brygad, 137 pułków i 250 batalionów. Zgromadzono również akta 57 szkół oficerskich i podoficerskich, centrów i ośrodków szkolenia oraz 15 szpitali wojskowych.

W AWO są przechowywane również dokumenty sądów, prokuratur, połączonych, przedstawicielstw wojskowych, zakładów produkcyjnych, ośrodków wypoczynkowych itp.

Zasób obejmuje dokumentację wytworzoną po zakończeniu II wojny światowej przez jednostki i instytucje wojskowe oraz materiały związane z obronnością państwa.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid.

W Oleśnicy zgromadzono także akta z dowództw trzech okręgów wojskowych⁵⁶: krakowskiego⁵⁷, śląskiego i warszawskiego⁵⁸, a także z podlegających im jednostek. Dokumentacja rozpoczyna się na ogół od 1957 r. Wcześniejsze akta do 1956 r. w trakcie masowej i mało przemyślanej akcji zostały przekazane do CAW. W rezultacie np. w zespole ŚOW spora część spisów dla tego okresu to faktycznie spisy puste, zawierające wyłącznie akta przekazane lub wybrakowane.

Przy rozmieszczaniu zasobu po Warszawskim Okręgu Wojskowym nie kierowano się zasadą pertynencji, czyli przynależności terytorialnej, a posiadaną wolną przestrzenią magazynową w wojskowej sieci archiwalnej.

W zbiorach AWO znajdują się m.in. dokumenty elitarnych jednostek IWP, które w ramach Frontu Polskiego podczas zimnej wojny miały brać udział w inwazji na Europę Zachodnią. Były to 2 i 4 Dywizja Zmechanizowana, 5, 10 i 11 Dywizja Pancerna oraz 6 Dywizja Powietrznodesantowa. Cztery z tych wielkich jednostek brały udział w interwencji wojsk Układu Warszawskiego w Czechosłowacji w 1968 r., o której traktuje również część przechowywanej dokumentacji.

W zasobie AWO znajdują się przede wszystkim książki rozkazów dziennych, rozkazy i zarządzenia własne dowódców (personalne, specjalne, okolicznościowe), rozkazy wyższych przełożonych, dokumentacja kadrowa, dokumentacja normatywno-organizacyjna, dokumentacja planistyczno-sprawozdawcza, dokumentacja inspekcyjno-kontrolna, meldunki o wypadkach

⁵⁶ Od 1999 r. w Polsce istniały już tylko dwa okręgi wojskowe: pomorski i śląski. W 2001 r. ŚOW przekazał do Dowództwa Wojsk Lądowych jednostki operacyjne, a skoncentrował się na zadaniach zabezpieczenia logistycznego, obrony terytorialnej, administracji wojskowej oraz pełnienia roli państwa-gospodarza.

⁵⁷ Zgodnie z rozkazem MON/69 z 18 IX 1991 r. rozpoczęła działalność grupa organizacyjno-przygotowawcza KOW. Zarządzeniem 012/Org. SG z dn. 10 II 1992 r. utworzono Dowództwo KOW. Rozkazem Nr 079/Org. SG nakazano dowódcy WOW przekazanie do KOW województw południowo-wschodnich wraz ze stacjonującymi na nich jednostkami wojskowymi. Etap przygotowawczy formowania okręgu zakończono 1 X 1992 r., a od 1 I 1993 r. KOW uzyskał samodzielność prawną i gospodarczą. Z dniem 1 I 1999 r. okręg został rozwiązany. (Wiesław Rozbicki, red., *Warszawski Okręg Wojskowy Historia i współczesność* /Bellona: Warszawa, 1997/, 51; „Centrum Operacji Lądowych – Dowództwo Komponentu Lądowego Historia Krakowski Okręg Wojskowy /1992–1999/”, dostęp sierpień 14, 2024, https://archiwum-colad-dkl.wp.mil.pl/pl/14_19.html). KOW nie należy mylić z OW V z siedzibą sztabu w Krakowie istniejącym w latach 1945–1953, którego dokumentacja znajduje się w zasobie CAW-WBH.

⁵⁸ Warszawski OW został sformowany rozkazem NDWP nr 023/Org. z 1 II 1945 r. i obejmował województwa warszawskie i białostockie. 22 VIII 1945 r. rozkazem nr 208/org. przemianowany na OW I ze sztabem w Warszawie (nazwany później WOW), do którego terytorium dodano okręg mazurski przemianowany później na województwo olsztyńskie. Po rozformowaniu KOW w 1953 r. województwa lubelskie, kieleckie, katowickie, krakowskie włączono do WOW. Zlikwidowany w 1998 r. (Mielniczuk, Rozbicki, red., *Barwy służby*, 324–325; Rozbicki, red., *Warszawski Okręg Wojskowy*, 31–51).

nadzwyczajnych, dokumentacja pracy partyjno-politycznej, dokumentacja operacyjna, dokumentacja szkoleniowa, dokumentacja wynalazczości i nowatorstwa, dokumentacja finansowa, dokumentacja sprzętowo-materiałowa, dokumentacja kancelaryjna, meldunki o nastrojach, sprawozdania dyscyplinarne, księgi etatowe, książki obsady stanowisk etatowych, książki ewidencyjne, kroniki, teczki likwidacyjne itp. Należy przy tym zaznaczyć, że w wielu wypadkach materiały pochodzące z tego samego okresu mogą być rozproszone po wielu spisach, nieraz oddalonych od siebie chronologicznie, co wynika oczywiście z przebiegu procesu przekazywania akt do archiwum. Badacze i naukowcy korzystający z zasobu na ogół koncentrują się na jednostkach ze ŚOW, które w czasie zimnej wojny, w razie konfrontacji z siłami Sojuszu Północnoatlantyckiego miały stanowić drugi rzut strategiczny w planowanej inwazji na Europę Zachodnią. Mniejszym zainteresowaniem cieszą się akta po WOW.

Akta te stanowią cenne źródło do badań historii wojskowości, nauk społecznych, gospodarczych czy też poszukiwań genealogicznych. Zaznaczyć należy jednak, że jest to młody zasób, w związku z czym dokumentacja udostępniana jest także do celów służbowych, dla potrzeb bieżącego funkcjonowania Sił Zbrojnych. Obecnie przepisy nakazują przekazywanie do archiwum materiałów archiwalnych z jednostek i instytucji podległych niezwłocznie po upływie 25 lat od ich wytworzenia⁵⁹. W praktyce dopływ następują dość często, toteż można stwierdzić, że zasób AWO jest zasobem ciągle narastającym. Zgodnie z obecnymi przepisami archiwa wojskowe przyjmować powinny od jednostek organizacyjnych materiały wieczystego przechowywania (kat. A). Jednak zasób AWO składa się zarówno z materiałów archiwalnych (wspomniana kat. A), jak również dokumentacji podlegającej brakowaniu (niszczeniu) po upływie określonego okresu przechowywania (kat. B). Wpływ na to miały zmieniające się na przestrzeni lat przepisy, jak również fakt, że instytucja pełniła rolę tzw. wojskowego archiwum terenowego, powołanego do przechowywania dokumentacji bieżącej i zabezpieczania potrzeb wojska i osób prywatnych⁶⁰. Zasób AWO jest zasobem w całości nieopracowanym. Głównym narzędziem ewidencyjnym są wyłącznie spisy akt (spisy zdawczo-odbiorcze)⁶¹. W związku z tym oznaczenie materiałów archiwalnych składa się z następujących elementów oddzielonych od siebie ukośnikami: numer spisu akt (spisu zdawczo-odbiorczego), rok, w którym dana dokumentacja została przekazana do Archiwum, liczba porządkowa teczki na spisie (pozycja)⁶².

⁵⁹ Art. 5 Ustawy z 14 VII 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. 1983, nr 38, poz. 173).

⁶⁰ Puchała. red., *Archiwum Wojskowe*, 9.

⁶¹ Ibid., 11.

⁶² Ibid., 14.

Jeśli chodzi o sposób postępowania ze spisami, to do lat osiemdziesiątych każdy kolejny wykaz akt przekazanych otrzymywał po prostu kolejny numer według rejestru spisów akt przekazanych. Dopiero w ostatniej dekadzie istnienia PRL zaczęto grupować spisy w zespoły, co miało ułatwić orientację w zasobie. Podział zasobu na poszczególne zespoły pozostał niezmieniony do czasów obecnych. Niestety, takie uporządkowanie nie przyniosło ułatwienia osobom korzystającym z materiałów archiwalnych. Główną przyczyną trudności w szybkim dostępie do konkretnych jednostek jest ich rozproszenie tematyczne w różnych spisach wynikające z chronologii ich wpływu do zasobu Archiwum. Niewątpliwie rozwiązaniem tego problemu byłoby opracowanie zespołów, które dają wymierny efekt i systematyzuje poszczególne akta tematycznie, ułatwiając szybkie ich umiejscowienie. Niestety, z powodu braków kadrowych, konieczności realizacji innych priorytetowych zadań, do działań w zakresie opracowania zasobu nie dojdzie w najbliższym czasie.

W AWO przechowywane są TAP żołnierzy zawodowych, zaliczane do dokumentacji osobowej. Są to akta specyficzne, gdyż w jednej teczce zgromadzone są w praktyce różne rodzaje dokumentów, dotyczących przebiegu służby danej osoby. W przypadku żołnierzy zawodowychteczka kompletowana była przeważnie przez kilka jednostek wojskowych, w których służył. Po odejściu do cywila teczki żołnierzy do stopnia podpułkownika przekazywane były z jednostek wojskowych do ówczesnych Wojskowych Komend Uzupełnień (dalej: WKU), właściwych ze względu na miejsce zamieszkania żołnierza, gdzie przechowywane były jeszcze przez wiele lat. Dopiero po określonym czasie, zgodnie z obowiązującymi w tym zakresie przepisami, trafiały z WKU do właściwego terytorialnie archiwum wojskowego. Z kolei TAP pułkowników i generałów przekazywane były do Departamentu Kadr MON, a następnie do CAW w Warszawie. Po wejściu w życie rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej z 2017 r.⁶³ WKU przekazały posiadane TAP do archiwów wojskowych. Od tej pory również, po odejściu ze służby teczka byłego żołnierza zawodowego trafia do zasobu archiwalnego.

TAP należy traktować jak zupełnie odrębną, oderwaną od zespołu dokumentację, gdyż zgodnie z teorią archiwalną zespołem archiwalnym nazywamy akta wytworzone przez jednego aktotwórcę. W związku z tym stworzono w AWO kolekcję TAP (Zespół nr 1614). Zgromadzono w niej teczki, które dotychczas były rozproszone po różnych zespołach zarówno WKU, jak i jednostkach wojskowych. TAP mają kategorię archiwalną BE 50, czyli po upływie 50 lat od zakończenia teczki powinny być poddane ekspertyzie, w wyniku której mogą one zostać wybrakowane, okres ich przechowywania może ulec wydłużeniu lub mogą być przekwalifikowane do kategorii A.

⁶³ Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z 24 III 2017 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ewidencji wojskowej żołnierzy zawodowych (Dz. U. 2017, poz. 739).

19 stycznia 1999 r. na mocy ustawy z 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej został utworzony IPN. Normatyw nałożył również m.in. na MON obowiązek przekazania do nowej instytucji dokumentów wytworzonych przez wojskowe organy bezpieczeństwa z lat 1944–1990. Były to akta jednostek podlegających m.in. pod Główny Zarząd Informacji MON, Wojskowej Służby Wewnętrznej, Oddziału II Sztabu Generalnego, Zarządu II Sztabu Generalnego, Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego itp. Obecne AWO rozpoczęło użyczenie i przekazywanie akt do IPN od 2000 r. i współpracuje z nim do dziś.

Kwerendy poświadczeniowe

Na stale wysokim poziomie pozostaje zainteresowanie zasobem wśród osób poszukujących informacji na temat przebiegu swojej służby wojskowej czy zatrudnienia w strukturach wojska do celów socjalnych. AWO w ramach swojej działalności wykonuje przede wszystkim kwerendy w celach urzędowych (socjalnych, emerytalno-rentowych itp). Rocznie wpływa ponad 2 tys. tego typu spraw. Duży napływ takich wniosków powoduje, że okres oczekiwania na odpowiedź trwa nawet osiem miesięcy. Z tego powodu pracownicy Sekcji Ewidencji Opracowania i Udostępniania Zasobu są w większości zaangażowani w realizację kwerend poświadczeniowych⁶⁴. Byłym żołnierzom i pracownikom cywilnym wojska wydawane są: wyciągi z list wynagrodzeń dla pracowników cywilnych i żołnierzy zawodowych; zaświadczenia pracy; zaświadczenia o służbie zasadniczej i zawodowej oraz nauce w szkołach wojskowych; wyciągi z rozkazów dotyczące wskazanej osoby lub zagadnienia; kopie dokumentacji osobowej, płacowej, medycznej, sądowej i in.

Archiwum nie ma prawa do wystawiania, na podstawie przechowywanej dokumentacji pracowniczej, świadectw pracy, zaświadczeń o zatrudnieniu i wynagrodzeniu na druku ZUS Rp7 ani zaświadczeń o pracy w warunkach szkodliwych (szczególnych). Zgodnie z przepisami zaświadczenia takie wydawać mogą tylko pracodawcy⁶⁵. Archiwum może wydawać jedynie uwierzytelnione kserokopie wspomnianych zaświadczeń, o ile zostały one wcześniej wystawione przez pracodawcę oraz sporządzać wyciągi z list wynagrodzeń (zestawienie kwot wynagrodzeń za poszczególne miesiące), czy zaświadczenia

⁶⁴ Kwerenda archiwalna według definicji to poszukiwanie w materiałach archiwalnych danych dotyczących określonego zagadnienia lub osoby.

⁶⁵ Artykuł 97 Ustawy z dnia 26 VI 1974 r. – Kodeks pracy. Tekst ujednolicony (Dz. U. 2023, poz. 1465); art. 125 Ustawy z dnia 17 XII 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz. U. 1998 nr 162, poz. 1118); Paragraf 20 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 II 1983 r. w sprawie postępowania o świadczenia emerytalno-rentowe i zasad wypłaty tych świadczeń (Dz. U. 1983 nr 10, poz. 49); Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 II 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (Dz. U. z 1983 r. nr 8, poz. 43 ze zm.).

pracy zawierające wszystkie informacje umieszczane na świadectwach pracy (okres pracy, stanowisko, urlopy bezpłatne itd.). Warunki szczególne pracy potwierdzane są poprzez kserokopie dokumentacji osobowej dotyczące przebiegu zatrudnienia (stanowiska, obowiązki), czy wyciągi z list płac potwierdzające otrzymywanie dodatku do wynagrodzenia za charakter pracy. Archiwum wydaje dokumenty (zaświadczenia) wyłącznie na podstawie danych zawartych w przechowywanych materiałach archiwalnych. AWO nie wystawia zaświadczeń na podstawie własnych dokumentów przedłożonych przez osoby zwracające się o wykonanie kwerendy. Instytucja nie koryguje również zaświadczeń wydanych przez pracodawców. Wykonywanie kwerend w celach urzędowych jest bezpłatne. W wyjątkowych przypadkach mogą być pobierane opłaty za wykonanie kserokopii (np. zamawianie po raz kolejny tych samych kserokopii), zgodnie z cennikiem⁶⁶. Aby otrzymać stosowne zaświadczenie, należy złożyć wniosek zaopatrzony własnoręcznym podpisem i wysłać go pocztą tradycyjną na adres Archiwum. Możliwe jest również skorzystanie z formularza zamieszczonego na stronie internetowej.

Największym problemem przy kwerendach poświadczeniowych jest prawidłowe ustalenie pracodawcy. Dlatego we wniosku trzeba podać jak najwięcej informacji o nim. Należy ustalić pełną nazwę jednostki wojskowej lub instytucji, miejsce jej funkcjonowania (miejscowość), w przypadku jednostek wojskowych ważny jest również jej czterocyfrowy numer. Istotny jest okres zatrudnienia, im dokładniejszy, tym szybciej zostanie zrealizowana kwerenda. W przypadku wynagrodzeń konieczne jest również podanie pełnej nazwy (nr jednostki wojskowej, miejscowość) płatnika, czyli jednostki pełniącej funkcję oddziału gospodarczego. Pomocna jest również znajomość umiejscowienia jednostki (instytucji) w ramach większych struktur organizacyjnych, tzn. czy była samodzielna, czy może była np. oddziałem terenowym. Kwerendy emerytalno-rentowe realizowane są głównie na podstawie dokumentacji płacowej oraz osobowej. Ta pierwsza zaliczana jest do dokumentacji niearchiwalnej (kat. B), jest zatem przechowywana tylko przez pewien określony przez prawo okres, po którym może być brakowana (zniszczona). Okres ten obecnie wynosi 50 lat. Wcześniej obowiązywał jednak krótsze okresy ich przechowywania (15 i 30 lat), dlatego też część list płac mogła nie zachować się do czasów współczesnych. Dokumentacja płacowa wytwarzana była przez organy pełniące funkcje gospodarcze (finansowe), które nie zawsze były jednocześnie pracodawcami. Dlatego tak ważne jest ustalenie płatnika, gdy poszukujemy informacji dotyczących wynagrodzeń konkretnych osób.

Teczki akt osobowych (dalej: TAO) pracowników cywilnych, wytwarzane były i są przez pracodawców i przez nich przekazywane są do archiwum.

⁶⁶ Załącznik do Rozporządzenia Rady Ministrów z 22 VI 2011 r. w sprawie sposobu i trybu udostępniania materiałów archiwalnych znajdujących się w archiwach wyodrębnionych.

Powinny się w niej znajdować dokumenty z przebiegu zatrudnienia, czyli umowy o pracę, świadectwa pracy itp. Zarówno TAO, jak i wspomniane wcześniej TAP mają kategorię BE 50. Dokumentacja płacowa nie jest obecnie przyjmowana do archiwów wojskowych.

Akta osobowe, dla których nie upłynął jeszcze okres przechowywania określony w JRWA, również należy przekazać do właściwego zasobu⁶⁷.

Dokumentację niearchiwalną przejmują jednostki kontynuujące ich działalność lub wskazane jako następcy prawni, a w przypadku ich braku, jednostki nadrzędne. AWO udziela informacji na temat miejsca przechowywania dokumentacji osobowo-płacowej, oczywiście w miarę posiadanej wiedzy i kompetencji.

Ze względu na obciążenie realizacją spraw emerytalno-rentowych Archiwum wykonuje w bardzo ograniczonym zakresie kwerendy do celów nieurzędowych (np. genealogiczne). Wykonanie takiej kwerendy przez pracownika Archiwum możliwe jest tylko w wyjątkowych przypadkach oraz uzależnione jest od wskazania niezbędnego zakresu informacji potrzebnych do rozpoczęcia poszukiwań. Wydawanie kserokopii oraz wydruków z kopii cyfrowych dla powyższych celów jest płatne.

Udostępnianie akt

Ze względu na obciążenie pracowników realizacją spraw socjalnych, kwerendy naukowe są realizowane osobiście przez zainteresowanych użytkowników w Pracowni Udostępniania Akt AWO. Odbywa się ono na podstawie Regulaminu korzystania z materiałów archiwalnych⁶⁸ oraz Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 22 czerwca 2011 r. w sprawie sposobu i trybu udostępniania materiałów archiwalnych znajdujących się w archiwach wyodrębnionych (Dz. U. z 2011 r. nr 196, poz. 1161). oraz art. 17 ust 3 ustawy o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach z dnia 14 lipca 1983 r. (Dz. U. z 2020 r., poz. 164). Każdy chcący skorzystać z zasobu AWO musi się zapoznać z regulaminem, a następnie złożyć zgłoszenie użytkownika zasobu archiwalnego. W podaniu należy podać cel badań oraz zakres tematyczny i chronologiczny poszukiwanych akt. Do zgłoszenia można dołączyć pismo polecające z instytucji, uczelni, organizacji społecznej itp. zlecającej pracę naukową. Korespondencję w formie elektronicznej

⁶⁷ Zarządzenie Nr 9/MON z dnia 17 III 2016 r. w sprawie postępowania z materiałami archiwalnymi i dokumentacją niearchiwalną w jednostkach organizacyjnych podległych Ministrowi Obrony Narodowej lub przez niego nadzorowanych (Dz. Urz. MON z 21 III 2016 r., poz. 32).

⁶⁸ „Regulamin korzystania z materiałów archiwalnych w Pracowni Udostępniania Akt Archiwum Wojskowego w Oleśnicy. załącznik do decyzji Dyrektora AWO nr 23 z dn. 15 VII 2020 r.”, strona internetowa Archiwum Wojskowego w Oleśnicy, dostęp lipiec 30, 2024, https://wbh.wp.mil.pl/c/pages/atts/2020/7/Regulamin_udostepniania_7bhMLZs.pdf.

dotyczącą udostępniania kierowana jest na adres awo@ron.mil.pl. Materiały archiwalne zawierające informacje niejawne stanowiące tajemnicę państwową lub służbową udostępnia się na podstawie pisemnej zgody Ministra Obrony Narodowej. Warunkiem wglądu do nich jest posiadanie odpowiednich upoważnień zgodnie z Ustawą z dnia 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. 2010, nr 182, poz. 1228).

Akta udostępniane są na podstawie czytelnie wypełnionych zamówień (rewersów), złożonych w Archiwum przez użytkownika osobiście lub za pośrednictwem poczty, faksu oraz e-maila na adres awo.pracownia@ron.mil.pl. Informacje o materiałach archiwalnych niezbędne do złożenia zamówień wyszukiwane są przez użytkownika samodzielnie. Podstawową pomoc w ich wyszukiwaniu stanowią dostępne w Archiwum środki ewidencyjno-informacyjne, czyli wspomniane spisy akt. Na życzenie korzystającego, po uzyskaniu zgody dyrektora AWO, Archiwum wykonuje odpłatnie kopie wybranych materiałów archiwalnych, według opłat w wysokości określonej w załączniku do rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 22 czerwca 2011 r. w sprawie sposobu i trybu udostępniania materiałów archiwalnych znajdujących się w archiwach wyodrębnionych. Zasób AWO podlega ochronie prawno-autorskiej, w szczególności na podstawie przepisów ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, i jego wykorzystanie jest dopuszczalne wyłącznie w zakresie określonym przez CAW lub inny uprawniony podmiot, lub też stosowne przepisy prawa powszechnie obowiązującego.

Wykorzystanie w publikacjach lub środkach masowego przekazu reprodukcji materiałów pochodzących z zasobu AWO wymaga uzyskania zgody dyrektora Archiwum oraz podania źródła ich pochodzenia. Każde powołanie się na archiwalia należące do zasobu AWO musi zostać odnotowane przez podanie prawidłowej sygnatury. Zgodnie z przepisami o prawach autorskich i prawach pokrewnych cytowanie fragmentów wstępów do inwentarzy również wymaga umieszczenia odpowiedniej informacji w przypisie. Od 2016 r. dostęp do zasobu AWO jest znacznie ułatwiony. Istotne znaczenie miało powstanie WBH w czerwcu 2016 r., które zapoczątkowało proces dynamicznych reform w wojskowej sieci archiwalnej, w wyniku których ułatwiono dostęp do zbiorów i umożliwiono fotografowanie dokumentów przez użytkowników.

Na podstawie akt zgromadzonych w AWO powstało wiele różnorodnych publikacji. Poczynając od prac licencjackich⁶⁹, magisterskich⁷⁰ i rozpraw doktor-

⁶⁹ Wspomnieć można m.in. Bartosz Czerniak „Organizacja, szkolenie i działalność polityczna w 36 Brygadzie Artylerii w latach 1959–1981” (praca licencjacka, Uniwersytet Wrocławski, 2010); Grzegorz Soroka „Historia, struktura organizacyjna i wyszkolenie 18 Pułku Zmechanizowanego w latach 1951–1979” (praca licencjacka, Uniwersytet Wrocławski, 2010); Wierzbicki „Rys historyczny i zakres”.

⁷⁰ Wspomnieć można m.in. Sebastian Pawłowski, „6 Pułk Zabezpieczenia Dowództwa Śląskiego Okręgu Wojskowego w latach 1944–1981” (praca magisterska, Uniwersytet

skich⁷¹, poprzez artykuły na łamach prac zbiorowych⁷² i czasopism naukowych⁷³,

Wrocławski, 2012); Krzysztof Piech, „Kultura Fizyczna w Śląskim Okręgu Wojskowym w latach 1960–1980” (praca magisterska, Uniwersytet Wrocławski, 2012); Michał Matusz, „Studium Wojskowe przy Wyższej Szkole Wychowania Fizycznego w latach 1951–1970” (praca magisterska, Uniwersytet Wrocławski, 2004); Marek Narożny, „Oficerska Szkoła Wojsk Pancernych im. Stefana Czarnieckiego w latach 1957–1967” (praca magisterska, Uniwersytet Wrocławski, 1996); Andrzej Pycia, „Studium Wojskowe przy Wyższej Szkole Rolniczej we Wrocławiu w latach 1951–1970” (praca magisterska, Uniwersytet Wrocławski, 2004); Damian Tokarek, „Działalność wychowawcza i polityczna w 11 pułku artylerii przeciwlotniczej” (praca magisterska, Uniwersytet Wrocławski, 2010); Lech Turów, „Działalność Wojskowego Sądu Rejonowego w Katowicach w latach 1946–1950 w świetle materiałów sprawozdawczych” (praca magisterska, Uniwersytet Wrocławski, 2000).

⁷¹ Wymienić można np. Krzysztof Cygan, „Kształcenie kandydatów na oficerów zawodowych wojsk chemicznych do 1967 r.” (praca doktorska, Uniwersytet Wrocławski 2017); Krzysztof Gajewski, „Dzieje Muzeum Wojsk Inżynieryjnych we Wrocławiu w latach 1974–2015” (praca doktorska, Uniwersytet Wrocławski, 2022); Andrzej Gibasiewicz, „Służba Uzbrojenia i Elektroniki w Wojsku Polskim 1945–1993 (praca doktorska Uniwersytet Wrocławski, 2017); Karpiński, „Procesy akto- i archiwotwórcze”; Tomasz Szulc, „Garnizon Nysa w systemie bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1946–2001” (praca doktorska, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie, 2020); Krzysztof Szwagrzyk, „Obraz konspiracyjnych organizacji niepodległościowych działających na Dolnym Śląsku w latach 1945–1956 w świetle akt sądowych byłego Wojskowego Sądu Rejonowego we Wrocławiu” (praca doktorska, Uniwersytet Wrocławski, 1996).

⁷² Dariusz Jarosz i Grzegorz Miernik, „Pobór, wcielenie, «pruska dyscyplina», dezercje. Wstęp do badań nad historią społeczną służby wojskowej w stalinowskiej Polsce (1950–1955)”, *Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały* 16 (2018): 41–84; Jędrzyak, „Początki i założenia studiów operacyjnych Zachodniego Teatru Działań Wojennych w Siłach Zbrojnych PRL”, *Pamięć i Sprawiedliwość* nr 2 (34) (2019): 426–454; Zbigniew Zielonka, „Atomowe pole walki w propagandzie specjalnej ludowego Wojska Polskiego”, w: *Misja wojska Strategia i bezpieczeństwo państwa Szkice o siłach zbrojnych*, red. Tadeusz Panecki i Józef Smoliński (Warszawa: Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Oficyna Wydawnicza Rytm, 2019), 334–345.

⁷³ Tadeusz Banaszek, „2 batalion saperów w latach 1943–1955”, *Studia Muzealno-Historyczne* 10 (2018): 85–93; Tadeusz Banaszek, „Kielecki Pułk Obrony Terytorialnej w latach 1963–1975”, *Studia Muzealno-Historyczne* 4 (2012): 145–156; Banaszek, „Terenowe organy administracji wojskowej w Kielcach (1918–1975)”, *Studia Muzealno-Historyczne* 6 (2014): 81–92; Banaszek, „Wojsko Polskie w Skarżysku-Kamiennej 1918–1989. Wybrane zagadnienia”, *Rocznik Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Skarżysku-Kamiennej* 8 (2017): 73–96; Władysław Bronz, „Postawy światopoglądowe kadry w latach 1945–1966 ze szczególnym uwzględnieniem ŚOW”, *Zeszyty Naukowe WSO im. Tadeusza Kościuszki*, wydanie specjalne (1994): 85–99; Jędrzyak, „Materiały dotyczące konsultacji na temat prowadzenia studiów operacyjnych Zachodniego Teatru Działań Wojennych z wybranymi armiami państw Układu Warszawskiego w latach 1970–1976”, *Przegląd Historyczno-Wojskowy* 23 (74), nr 4 (282) (2022): 245–298, [https://doi.org/10.32089/WBH.PHW.2022.4\(282\).0009](https://doi.org/10.32089/WBH.PHW.2022.4(282).0009); Marek Katolik, „Sytuacja materialna kadry oficerskiej w latach 1945–1962”, *Zeszyty Naukowe WSO im. Tadeusza Kościuszki*, wydanie specjalne (1994): 101–112; Wiesław Bolesław Łach, „Wykorzystanie fortyfikacji byłych Prus Wschodnich przez Wojsko Polskie po II wojnie światowej”, *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Historica* 114 (2023): 207–224, <https://doi.org/10.18778/0208-6050.114.12>; Sławomir Sadowski, „Powstanie, zasady działania i szkolenia jednostek specjalnych w Ludowym Wojsku Polskim”, *Bezpieczeństwo Teoria i praktyka* nr 3 (2016): 155–172;

po wydawnictwa zwarte⁷⁴. Spora część materiałów ukazała się również w czasopiśmie popularnonaukowych⁷⁵. Podczas korzystania z pracowni udostępniania akt AWO informuje się użytkowników, że dobrą praktyką jest przekazywanie do biblioteki AWO jednego egzemplarza opracowania, które w części lub w całości powstało na podstawie materiałów archiwalnych przechowywanych w placówce. Jednak wielu użytkowników tego nie robi, stąd trudno jest wymienić wszystkie publikacje, w których wykorzystano zasób AWO.

W Pracowni Udostępniania Akt znajduje się również biblioteka AWO, w której użytkownicy mogą skorzystać m.in. z Dzienników Rozkazów MON z lat 1946–2001. Księgozbiór obejmuje leksykony, encyklopedie oraz literaturę fachową o tematyce wojskowej i historycznej.

W XXI w. pracę w AWO rozpoczęły osoby z wykształceniem historycznym i archiwalnym. Przygotowały one w 2014 r. wspomniany już Informator o zasobie. W 2015 r. drukiem ukazał się jeden tekst na podstawie akt zgromadzonych w Oleśnicy, był to artykuł w pracy zbiorowej⁷⁶. Dopiero od 2017 r. prace pracowników AWO powstałe na bazie zasobu Archiwum, zaczęły być szerzej publikowane na łamach prac zbiorowych⁷⁷, czasopiśmie

Michał Turbas, „Płocki batalion Obrony Terytorialnej (1966–1972)”, *Notatki Płockie Kwartalnik Towarzystwa Naukowego Płockiego* nr 1 (246) (2016): 10–19; Teodor Wójcik, „Kadra oficerska piechoty i wojsk pancernych Śląskiego Okręgu Wojskowego w latach 1952–1961”, *Zeszyty Naukowe WSO im. Tadeusza Kościuszki*, wydanie specjalne (1994): 43–60.

⁷⁴ Banaszek, *Zarys dziejów Garnizonu Końskie w latach 1815–1975* (Końskie: Arslibris, 2012); Wiesław Chłopek, *11 Lubuska Dywizja Kawalerii Pancernej im. Króla Jana III Sobieskiego Zarys dziejów* (Żary: Wyd. „Chroma”, 2005); Roman Dąbrowski et al., *Dowódcy Śląskiego Okręgu Wojskowego w latach 1945–1995* (Wrocław: Dowództwo Śląskiego Okręgu Wojskowego, 1995); Krzysztof Witulski, red., *Elitarni błękitnych przestworzy* (Kraków: Polskie Towarzystwo Geopolityczne, 2021); Michał Kobiela, *Wciąż widzę tamten ogień* (Bielsko-Biała: Zarząd Oddziału Powiatowego Związku Ochotniczych Straży Pożarnych RP w Bielsku-Białej, 2017); Robert Litwiński, *Lublinianka Klub niezlomny 1921/22–2021* (Lublin: Wyd. POLIHYMNIA, Polskie Towarzystwo Historyczne, 2022); Zielonka, *Polskie Wojska Chemiczne w latach 1945–1991 Organizacja, koncepcje użycia i możliwości bojowe* (Wrocław: Rozpisani.pl, 2015).

⁷⁵ Piotr Maszkowski, „1964 rok. Riese pod lupą wojska”, *Odkrywcą* nr 7 (2017): 20–27; Romuald Owczarek, „Fenomen parku pontonowego «Wstęga»”, *Odkrywcą* nr 10 (2017): 40–45; Owczarek, „Wojskowe górnicze bataliony pracy”, *Odkrywcą* nr 1 (2020): 50–56; Owczarek, „Akcja «Książ». Jak wicepremier eksplorował podziemia zamku”, *Odkrywcą* nr 5 (2020): 26–32; Trznadel, „Atomowy atak na Kielce”, *Mówią Wieki* nr 11 (2022): 66–67.

⁷⁶ Trznadel, „Żołnierze Wyklęci ziemi kaliskiej w aktach Archiwum Wojskowego w Oleśnicy”, w *Calisiana rozproszone w archiwach polskich (1945–1989)*, red. Grażyna Schlender (Kalisz: Archiwum Państwowe w Kaliszu, 2015), 39–62.

⁷⁷ Radosław Szewczyk, „Kłodzko podczas operacji «Dunaj» w świetle dokumentów z Archiwum Wojskowego w Oleśnicy”, w *Wokół twierdzy Kłodzko 1000 lat historii w cieniu wojen*, red. Tomasz Przerwa i Jacek Jędrzyak (Wrocław: Wyd. GAJT, 2022), 201–233; Jędrzyak i Szewczyk, „Jerzy Maroń w wojsku”, w *Różne barwy historiografii. Księga z okazji Jubileuszu*

naukowych⁷⁸ i popularnonaukowych⁷⁹. W 2022 r. z inicjatywy dowódcy Garnizonu Oleśnica płk. Marka Sieberta ukazała się drukiem broszura przygotowana przez pracownika AWO, poświęcona jednostkom wojskowym stacjonującym w mieście na przestrzeni lat i obecnie⁸⁰.

W miarę możliwości Archiwum stara się popularyzować zasób i samą instytucję poprzez udział w konferencjach naukowych o tematyce historycznej⁸¹ i archiwistycznej⁸². Propagowanie zasobu odbywa się również przy okazji wizyt studentów militarizacji oraz historii z Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego. AWO odwiedzają również archiwiści i genealodzy⁸⁴.

65. *Urodzin profesora Jerzego Maronia*, red. Jędrusiak, Daniel Koreś i Daniel Wojtucki (Kra-ków: Księgarnia Akademicka, 2023), 53–76.

⁷⁸ Szewczyk, „1 Batalion Szturmowy podczas przygotowań i interwencji w Czechosłowacji w 1968 r.”, *Przegląd Historyczno-Wojskowy* 20 (71), nr 3 (2019): 158–179, [https://doi.org/10.32089/WBH.PHW.2019.3\(269\).0006](https://doi.org/10.32089/WBH.PHW.2019.3(269).0006); Szewczyk, „Sierpień ‘80 oczami tzw. ludowego wojska”, *Pamięć i przyszłość* nr 3 (2020): 75–77; Szewczyk, „Grudzień ‘81 – śmierć w czołgu”, *Biuletyn IPN* nr 12 (2022): 48–58.

⁷⁹ Szewczyk, „Z bratnią pomocą do Czechosłowacji Operacja Dunaj 1968 r.”, *Wojna Revue* nr 9–10 (2017): 30–34; Szewczyk, „Bojowy «Maluch» Wojskowy «Maluch», *Wojna Revue* nr 3–4 (2018): 20–21; Szewczyk, „Czechosłowacja 1968. Wojna o eter polskich komandosów «Pochmurne Lato» i Operacja «Dunaj» zwiadowcy «wzbraniają» radiostacje”, *Odkrywca* nr 1 (2018): 48–54; Szewczyk, „Zapomniane katastrofy odrzutowców”, *Odkrywca* nr 12 (2018): 22–29; Szewczyk, „Zderzenie pociągu z czołgiem”, *Odkrywca* nr 1 (2020): 44–48; Szewczyk, „Feralny most”, *Zeszyty Żagańskie* nr 20 (2020): 76–81.

⁸⁰ Tomasz Bielakowski, *Garnizon Oleśnica* (Oleśnica: Oleśnicka Biblioteka Publiczna im. Mikołaja Reja, Dowódca Garnizonu Oleśnica, 2022).

⁸¹ Wygłoszenie przez pracownika AWO referatu pt. „Żołnierze Wyklęci ziemi kaliskiej w aktach Archiwum Wojskowego w Oleśnicy” podczas konferencji popularno-naukowej „Calisiana rozproszone w archiwach polskich (1945–1989)” w dn. 13 XI 2015 r. w Kaliszu. Udział przedstawicieli AWO w I Ogólnopolskiej Studencko-Doktoranckiej Konferencji Naukowej Historyków Wojskowości w dn. 22–25 XI 2023 r. oraz w Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej pt. „Śląsk jako arena działań wojennych na przestrzeni wieków”, zorganizowanej przez Koło Naukowe Historyków Wojskowości Uniwersytetu Wrocławskiego, która odbyła się 10 V 2024 r. we Wrocławiu.

⁸² Prezentacja wystawy posterowej pt. „Drobnoustroje, owady, kurz i inne żywy – ochrona zasobu przechowywanego w Archiwum Wojskowym w Oleśnicy” na VIII Konferencji Konserwatorskiej „Ochrona archiwaliów – aktualne wyzwania”, która odbyła się w dniach 25–26 IV 2024 r. w Toruniu. Wykład na temat popularyzacji zasobu wojskowej sieci archiwalnej na przykładzie AWO podczas seminarium szkoleniowego „Cyfrowa popularyzacja archiwów instytucji naukowych i kulturalnych – dziś i jutro. A co z popularnością archiwistów?” zorganizowanego przez Sekcję Archiwów Instytucji Naukowych i Kulturalnych Stowarzyszenia Archiwistów Polskich, Archiwum Lotniczej Akademii Wojskowej i Muzeum Sił Powietrznych w dniach 3–5 VI 2024 r. w Dęblinie.

⁸³ Wizyta grupy ze Stowarzyszenia Archiwistów Polskich Oddział we Wrocławiu w 2023 r.

⁸⁴ Odwiedziny grupy członków Śląskiego Towarzystwa Genealogicznego w 2019 r.

Przedstawiciele AWO biorą również aktywny udział w obchodach i uroczystościach świąt państwowych i wojskowych wraz z Dowództwem Garnizonu Oleśnica⁸⁵. Archiwum bierze też udział w dniach otwartych koszar organizowanych w oleśnickim kompleksie wojskowym. Od 2013 r. placówka uczestniczy w organizowanych przez władze lokalne Nocach Muzeów. Odbyło się kilka edycji, ostatnie w 2023 i 2024 r. (po przerwie spowodowanej pandemią), w trakcie których Archiwum odwiedza po ok. 200–300 gości, którzy zapoznają się z najciekawszymi zbiorami.

Obecnie AWO realizuje wszystkie postawione przed nim zadania, z wyjątkiem opracowania zasobu. Pozostaje mieć nadzieję, że zwiększenie nakładów i zatrudnienia pozwoli z czasem, oprócz realizacji kwerend poświadczeniowych, również na zajęcie się tym wyzwaniem archiwalnym.

Załącznik nr 1

Kierownicy i dyrektorzy Archiwum Dowództwa Okręgu Wojskowego Nr IV, Archiwum Śląskiego Okręgu Wojskowego, Filii Nr 4 Centralnego Archiwum Wojskowego, Filii Nr 2 Archiwum Wojsk Lądowych i Archiwum Wojskowego w Oleśnicy

Funkcja	Imię i nazwisko	Lata pełnienia obowiązków
Kierownik	chor. Józef Uss	1949–1950
Kierownik	sierż. Jan Wszolek	1950–1951
Kierownik	mjr Edward Zabłocki	1951–1971
Kierownik	chor. Ryszard Trubiłło	1971–1978
Kierownik	st. chor. szt. Antoni Martyniak	1978–1995
Kierownik	mjr Krzysztof Derenowski	1995–2010
Dyrektor	mjr Krzysztof Derenowski	2010–2013
p.o. dyrektor	ppłk Janusz Dudzik	2013–2016
Dyrektor	dr Daniel Koreś	2016–2018
Dyrektor	Dariusz Urbański	2018–2022
p.o. dyrektor	Magdalena Głądała	2022
p.o. dyrektor	ppłk rez. Włodzimierz Woliński	2022–2023
Dyrektor	dr Radosław Szewczyk	2023–obecnie

Źródło: opracowanie własne.

⁸⁵ Np. Dzień Żołnierzy Wyklętych, Święto Niepodległości czy Święto Wojska Polskiego.

Załącznik nr 2

Wcześniejsze nazwy obecnego Archiwum Wojskowego w Oleśnicy

Archiwum Dowództwa Okręgu Wojskowego Nr IV	1947–1953
Archiwum Śląskiego Okręgu Wojskowego	1954–1990
Archiwum Śląskiego Okręgu Wojskowego Filia Nr 4 Centralnego Archiwum Wojskowego	1990–2000
Filia Nr 2 Archiwum Wojsk Lądowych	2000–2010
Archiwum Wojskowe w Oleśnicy	2010 i nadal

Źródło: opracowanie własne.

Bibliografia

Akty prawne

- Decyzja Nr 108/MON Ministra Obrony Narodowej z 21 kwietnia 2016 r. w sprawie trybu wprowadzania jednolitego rzeczowego wykazu akt w jednostkach organizacyjnych podległych Ministrowi Obrony Narodowej lub przez niego nadzorowanych (Dziennik Urzędowy Ministra Obrony Narodowej 2016, poz. 61).
- Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dn. 24 III 2017 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ewidencji wojskowej żołnierzy zawodowych (Dziennik Ustaw 2017, poz. 739).
- Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 II 1983 r. w sprawie postępowania o świadczenia emerytalno-rentowe i zasad wypłaty tych świadczeń (Dziennik Ustaw 1983, nr 10, poz. 49).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 II 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (Dziennik Ustaw 1983, nr 8, poz. 43 ze zm.).
- Ustawa z dnia 14 VII 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dziennik Ustaw 1983, nr 38, poz. 173).
- Ustawa z dnia 17 XII 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dziennik Ustaw 1998, nr 162, poz. 1118).
- Ustawa z dnia 26 VI 1974 r. – Kodeks pracy. Tekst ujednolicony (Dziennik Ustaw 2023, poz. 1465).
- Załącznik do Rozporządzenia Rady Ministrów z dn. 22 VI 2011 r. w sprawie sposobu i trybu udostępniania materiałów archiwalnych znajdujących się w archiwach wyodrębnionych.
- Zarządzenie nr 3/MON Ministra Obrony Narodowej z 2 II 2005 r. w sprawie zasad i trybu postępowania z materiałami archiwalnymi i inną dokumentacją w resorcie obrony narodowej (Dziennik Urzędowy Ministra Obrony Narodowej 2005, poz. 4).
- Zarządzenie nr 9/MON z dnia 17 III 2016 r. w sprawie postępowania z materiałami archiwalnymi i dokumentacją niearchiwalną w jednostkach organizacyjnych podległych Ministrowi Obrony Narodowej lub przez niego nadzorowanych (Dziennik Urzędowy Ministra Obrony Narodowej 2016, poz. 32).

Zarządzenie Nr 42/MON Ministra Obrony Narodowej z 19 XII 2013 r. w sprawie postępowania z materiałami archiwalnymi i dokumentacją niearchiwalną w jednostkach organizacyjnych podległych Ministrowi Obrony Narodowej lub przez niego nadzorowanych (Dziennik Urzędowy Ministra Obrony Narodowej 2013, poz. 368).

Zarządzenie Nr 43/MON z dn. 30 września 1996 r. w sprawie szczegółowych zasad zabezpieczania zasobów archiwalnych w resorcie obrony narodowej (niepublikowane).

Opracowania

Archiwistyka w Siłach Zbrojnych RP. Instrukcja. Warszawa: WBH, 2023.

Antkiewicz, Mirosław. „Kształtowanie zasobu archiwalnego w jednostkach wojskowych i instytucjach resortu obrony narodowej”. *Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej* nr 28 (2006): 7–39.

Banaszek, Kazimierz, oprac. *Informator o Archiwum Instytucji Ministerstwa Obrony Narodowej i archiwach rodzajów sił zbrojnych*. Warszawa: CAW, 2000.

Banaszek, Tadeusz. „2 batalion saperów w latach 1943–1955”. *Studia Muzealno-Historyczne* 10 (2018): 85–93.

Banaszek, Tadeusz. „Kielecki Pułk Obrony Terytorialnej w latach 1963–1975”. *Studia Muzealno-Historyczne* 4 (2012): 145–156.

Banaszek, Tadeusz. „Terenowe organy administracji wojskowej w Kielcach (1918–1975)”. *Studia Muzealno-Historyczne* 6 (2014): 81–92.

Banaszek, Tadeusz. „Wojsko Polskie w Skarżysku-Kamiennie 1918–1989. Wybrane zagadnienia”. *Rocznik Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Skarżysku-Kamiennie* 8 (2017): 73–96.

Banaszek, Tadeusz. *Zarys dziejów Garnizonu Końskie w latach 1815–1975*. Końskie: Arslibris, 2012.

Barankiewicz, Dorota, red. *Informator o zasobie archiwalnym Archiwum Wojskowego w Toruniu [stan na 31. grudnia 2013 r.]*. Toruń: Archiwum Wojskowe w Toruniu, 2014.

Baranowski, Zygmunt. „Zadania wojskowej służby archiwalnej w zarządzaniu archiwami oraz w kształtowaniu narastającego zasobu aktowego jednostek, instytucji i zakładów wojskowych”. *Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej* nr 11 (1981): 5–11.

Barszczewski, Zdzisław, Lech Lewandowski, Ryszard Majewski, Jan Mielniczuk, i Zdzisław Rozbicki, red. *Barwy służby. Śląski Okręg Wojskowy we wspomnieniach*. Wrocław: Zarząd Główny Związku Byłych Żołnierzy Zawodowych i Oficerów Rezerwy WP w Warszawie, 2005.

Bielakowski, Tomasz. *Garnizon Oleśnica*. Oleśnica: Oleśnicka Biblioteka Publiczna im. Mikołaja Reja, Dowódca Garnizonu Oleśnica, 2022.

Bronz, Władysław. „Postawy światopoglądowe kadry w latach 1945–1966 ze szczególnym uwzględnieniem ŚOW”. *Zeszyty Naukowe WSO im. Tadeusza Kościuszki*, wydanie specjalne (1994): 85–99.

Chłopek, Wiesław. *11 Lubuska Dywizja Kawalerii Pancerniej im. Króla Jana III Sobieskiego Zarys dziejów*. Żary: Wydawnictwo „Chroma”, 2005.

Dąbrowski, Roman, Ryszard Majewski, Krzysztof Nowacki, Zdzisław Nowacki, Piotr Pertek, i Zygfryd Włodarczyk. *Dowódcy Śląskiego Okręgu Wojskowego w latach 1945–1995*. Wrocław: Dowództwo Śląskiego Okręgu Wojskowego, 1995.

- Gołębiowski, Zygmunt. „Archiwum Pomorskiego Okręgu Wojskowego w latach 1947–1969”. *Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej* nr 2 (1971): 158–166.
- Grobelny, Stanisław. „Wpływ wojskowych przepisów kancelaryjnych i archiwalnych na kształtowanie zasobu archiwalnego w latach 1945–1955”. *Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej* nr 13 (1983): 17–26.
- Grobelny, Stanisław. „Zasady postępowania z aktami w kancelarii”. *Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej* nr 11 (1981): 17–27.
- Instrukcja o przechowywaniu, wydzielaniu i niszczeniu akt w archiwum*, sygn. SG 9.48. Warszawa: WiNW, 1948.
- Instrukcja o zasadach archiwalizacji dokumentacji wojskowej*(Szt. Gen. (SG) 1344/88. Warszawa: Sztab Generalny, 1989.
- Jarosz, Dariusz, i Grzegorz Miernik. „Pobór, wcielenie, «pruska dyscyplina», dezercje. Wstęp do badań nad historią społeczną służby wojskowej w stalinowskiej Polsce (1950–1955)”. *Polska 1944/45–1989. Studia i Materiały* 16 (2018): 41–84.
- Jędrysiak, Jacek. „Materiały dotyczące konsultacji na temat prowadzenia studiów operacyjnych Zachodniego Teatru Działań Wojennych z wybranymi armiami państw Układu Warszawskiego w latach 1970–1976”. *Przegląd Historyczno-Wojskowy* 23 (74), nr 4 (282) 2022: 245–298. [https://doi.org/10.32089/WBH.PHW.2022.4\(282\).0009](https://doi.org/10.32089/WBH.PHW.2022.4(282).0009).
- Jędrysiak, Jacek. „Początki i założenia studiów operacyjnych Zachodniego Teatru Działań Wojennych w Siłach Zbrojnych PRL”. *Pamięć i Sprawiedliwość* nr 2 (34) (2019): 426–454.
- Jędrysiak, Jacek. „Zasób wojskowej sieci archiwalnej, jako źródło do badań nad historią społeczną i gospodarczą Polski po 1945 roku”. W *Na gruzach starego świata. Rok 1945 z perspektywy gospodarczej i społecznej*. Red. Tomasz Głowiński, 177–199. Wrocław: Wydawnictwo GAJT, 2020.
- Jędrysiak, Jacek, i Radosław Szewczyk. „Jerzy Maroń w wojsku”. W *Różne barwy historiografii. Księga z okazji Jubileuszu 65. Urodzin profesora Jerzego Maronia*. Red. Jacek Jędrysiak, Daniel Koreś i Daniel Wojtucki, 53–76. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2023.
- Katolik, Marek. „Sytuacja materialna kadry oficerskiej w latach 1945–1962”. *Zeszyty Naukowe WSO im. Tadeusza Kościuszki*, wydanie specjalne (1994): 101–112.
- Kersten, Ryszard, red. *Informator o zasobie archiwalnym Archiwum Marynarki Wojennej*. Gdynia: Archiwum Marynarki Wojennej im. kmdr. Bohdana Wrońskiego, 2012.
- Kobiela, Michał. *Wciąż widzę tamten ogień*. Bielsko-Biała: Zarząd Oddziału Powiatowego Związku Ochotniczych Straży Pożarnych RP w Bielsku-Białej, 2017.
- Kordula, Leszek. „Filia nr 1 Archiwum Wojsk Lądowych w Toruniu”. *Rocznik Archiwalno-Historyczny Centralnego Archiwum Wojskowego* nr 1 (30) (2008): 500–516.
- Kozak, Zygmunt, i Elżbieta Młynarska-Kondrat. „Archiwa Okręgów Wojskowych i Rodzajów Sił Zbrojnych w wojskowej sieci archiwalnej”. *Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej* nr 19 (1996): 5–18.
- Koziara, Stefan, i Krzysztof Łaski, red. *Śląski Okręg Wojskowy słowem i obrazem zapisany*. Wrocław: Wydawnictwo PoliFot, 2005.
- Laprus, Marian, red. *Leksykon wiedzy wojskowej*. Warszawa: Wydawnictwo MON, 1979.
- Litwiński, Robert. *Lublinianka Klub niezłomny 1921/22–2021*. Lublin: Wydawnictwo POLIHYMNIA, Polskie Towarzystwo Historyczne, 2022.

- Łach, Wiesław Bolesław. „Wykorzystanie fortyfikacji byłych Prus Wschodnich przez Wojsko Polskie po II wojnie światowej”. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica* 114 (2023): 207–224. <https://doi.org/10.18778/0208-6050.114.12>.
- Micewicz, Jan. „Praktyka tworzenia i obiegu informacji archiwalnej w archiwach wojskowych – propozycje usprawnienia”. *Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej* nr 11 (1981): 12–16.
- Pieńkowski, Adam, red. *Informator o zasobie archiwalnym Archiwum Sił Powietrznych [stan na 31. grudnia 2012 r.]*. Nowy Dwór Mazowiecki: Archiwum Sił Powietrznych, 2014.
- Piotrowski, Paweł. *Śląski Okręg Wojskowy Przekształcenia organizacyjne 1945–1956*. Warszawa: Wydawnictwo TRIO, IPN, 2003.
- Puchała, Małgorzata, red. *Archiwum Wojskowe w Oleśnicy. Informator o zasobie archiwalnym*. Oleśnica: AWO, 2014.
- Raniszewska, Elżbieta. „Archiwum Pomorskiego Okręgu Wojskowego w latach 1970–1982”. *Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej* nr 12 (1983): 100–104.
- Roman, Wanda Krystyna. *Centralne Archiwum Wojskowe 1918–1998. Tradycje, historia, współczesność służby Archiwalnej Wojska Polskiego*. Toruń: Adam Marszałek, 1999.
- Rozbicki, Wiesław, red. *Warszawski Okręg Wojskowy Historia i współczesność*. Bellona: Warszawa, 1997.
- Sadowski, Sławomir. „Powstanie, zasady działania i szkolenia jednostek specjalnych w Ludowym Wojsku Polskim”. *Bezpieczeństwo Teoria i praktyka* nr 3 (2016): 155–172.
- Szewczyk, Radosław. „1 Batalion Szturmowy podczas przygotowań i interwencji w Czechosłowacji w 1968 r.” *Przegląd Historyczno-Wojskowy* 20 (71), nr 3 (2019): 158–179. [https://doi.org/10.32089/WBH.PHW.2019.3\(269\).0006](https://doi.org/10.32089/WBH.PHW.2019.3(269).0006).
- Szewczyk, Radosław. „Feralny most”. *Zeszyty Żagańskie* nr 20 (2020): 76–81.
- Szewczyk, Radosław. „Grudzień '81 – śmierć w czołgu”. *Biuletyn IPN* nr 12 (2022): 48–58.
- Szewczyk, Radosław. „Kłodzko podczas operacji «Dunaj» w świetle dokumentów z Archiwum Wojskowego w Oleśnicy”. W *Wokół twierdzy Kłodzko 1000 lat historii w cieniu wojen*. Red. Tomasz Przerwa i Jacek Jędrzyak, 201–233. Wrocław: Wydawnictwo GAJT, 2022.
- Szewczyk, Radosław. „Sierpień '80 oczami tzw. ludowego wojska”. *Pamięć i przyszłość* nr 3 (2020): 75–77.
- Trznadel, Łukasz. „Działalność popularyzacyjna Archiwum Wojskowego w Oleśnicy w latach 2011–2015”. *Archiwa Kancelarie Zbiory* nr 11 (13) (2020): 11–44. <http://dx.doi.org/10.12775/AKZ.2020.001>.
- Trznadel, Łukasz. „Żołnierze Wyklęci ziemi kaliskiej w aktach Archiwum Wojskowego w Oleśnicy”. W *Calisiana rozproszone w archiwach polskich (1945–1989)*. Red. Grażyna Schlender, 39–62. Kalisz: Archiwum Państwowe w Kaliszu, 2015.
- Turbas, Michał. „Płocki batalion Obrony Terytorialnej (1966–1972)”. *Notatki Płockie Kwartalnik Towarzystwa Naukowego Płockiego* nr 1 (246) (2016): 10–19.
- Witulski, Krzysztof, red. *Elitarni błękitnych przestworzy*. Kraków: Polskie Towarzystwo Geopolityczne, 2021.
- Wójcik, Teodor. „Kadra oficerska piechoty i wojsk pancernych Śląskiego Okręgu Wojskowego w latach 1952–1961”. *Zeszyty Naukowe WSO im. Tadeusza Kościuszki*, wydanie specjalne (1994): 43–60.

- Zabłocki, Edward. „Dwadzieścia lat Archiwum Śląskiego Okręgu Wojskowego”. *Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej* nr 2 (1970): 132–149.
- Zbieć, Jan. „Z działalności Archiwum Warszawskiego Okręgu Wojskowego”. *Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej* nr 6 (1974): 135–144.
- Zielonka, Zbigniew. „Atomowe pole walki w propagandzie specjalnej ludowego Wojska Polskiego”. W *Misja wojska Strategia i bezpieczeństwo państwa Szkice o siłach zbrojnych*. Red. Tadeusz Panecki i Józef Smoliński, 334–345. Warszawa: Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Oficyna Wydawnicza Rytm, 2019.
- Zielonka, Zbigniew. *Polskie Wojska Chemiczne w latach 1945–1991. Organizacja, koncepcje użycia i możliwości bojowe*. Wrocław: Rozpisan.pl, 2015.

Opracowania popularnonaukowe

- Maszkowski, Piotr. „1964 rok. Riese pod lupą wojska”. *Odkrywca* nr 7 (2017): 20–27.
- Owczarek, Romuald. „Akcja «Książ». Jak wicepremier eksplorował podziemia zamku”. *Odkrywca* nr 5 (2020): 26–32.
- Owczarek, Romuald. „Fenomen parku pontonowego «Wstęga»”. *Odkrywca* nr 10 (2017): 40–45.
- Owczarek, Romuald. „Wojskowe górnicze bataliony pracy”. *Odkrywca* nr 1 (2020): 50–56.
- Szewczyk, Radosław. „Bojowy «Maluch» Wojskowy «Maluch»”. *Wojna Revue* nr 3–4 (2018): 20–21.
- Szewczyk, Radosław. „Czechosłowacja 1968. Wojna o eter polskich komandosów «Pochmurne Lato» i Operacja «Dunaj» zwiadowcy «wzbraniają» radiostacje”. *Odkrywca* nr 1 (2018): 48–54.
- Szewczyk, Radosław. „Z bratnią pomocą do Czechosłowacji Operacja Dunaj 1968 r.” *Wojna Revue* nr 9–10 (2017): 30–34.
- Szewczyk, Radosław. „Zapomniane katastrofy odrzutowców”. *Odkrywca* nr 12 (2018): 22–29.
- Szewczyk, Radosław. „Zderzenie pociągu z czołgiem”. *Odkrywca* nr 1 (2020): 44–48.
- Trznadel, Łukasz. „Atomowy atak na Kielce”. *Mówią Wieki* nr 11 (2022): 66–67.

Prace niepublikowane

- Cygan, Krzysztof. „Kształcenie kandydatów na oficerów zawodowych wojsk chemicznych do 1967 r.”. Praca doktorska, Uniwersytet Wrocławski, 2017, mps.
- Czerniak, Bartosz. „Organizacja, szkolenie i działalność polityczna w 36 Brygadzie Artylerii w latach 1959–1981”. Praca licencjacka, Uniwersytet Wrocławski, 2010, mps.
- Gajewski, Krzysztof. „Dzieje Muzeum Wojsk Inżynieryjnych we Wrocławiu w latach 1974–2015”. Praca doktorska, Uniwersytet Wrocławski, 2022, mps.
- Gibasiewicz, Andrzej. „Służba Uzbrojenia i Elektroniki w Wojsku Polskim 1945–1993”. Praca doktorska, Uniwersytet Wrocławski, 2017, mps.
- Karpiński, Tomasz. „Procesy akto- i archiwotwórcze w sądownictwie wojskowym w latach 1945–2010 na przykładzie sądów poznańskich”. Praca doktorska, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań, 2013, mps.
- Matusz, Michał. „Studium Wojskowe przy Wyższej Szkole Wychowania Fizycznego w latach 1951–1970”. Praca magisterska, Uniwersytet Wrocławski, 2004, mps.

- Narożny, Marek. „Oficerska Szkoła Wojsk Pancernych im. Stefana Czarnieckiego w latach 1957–1967”. Praca magisterska, Uniwersytet Wrocławski, 1996, mps.
- Pawłowski, Sebastian. „6 Pułk Zabezpieczenia Dowództwa Śląskiego Okręgu Wojskowego w latach 1944–1981”. Praca magisterska, Uniwersytet Wrocławski, 2012, mps.
- Piech, Krzysztof. „Kultura Fizyczna w Śląskim Okręgu Wojskowym w latach 1960–1980”. Praca magisterska, Uniwersytet Wrocławski, 2012, mps.
- Pycia, Andrzej. „Studium Wojskowe przy Wyższej Szkole Rolniczej we Wrocławiu w latach 1951–1970”. Praca magisterska, Uniwersytet Wrocławski, 2004, mps.
- Soroka, Grzegorz. „Historia, struktura organizacyjna i wyszkolenie 18 Pułku Zmechanizowanego w latach 1951–1979”. Praca licencjacka, Uniwersytet Wrocławski, 2010, mps.
- Szulc, Tomasz. „Garnizon Nysa w systemie bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1946–2001”. Praca doktorska, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie, 2020, mps.
- Szwagrzyk, Krzysztof. „Obraz konspiracyjnych organizacji niepodległościowych działających na Dolnym Śląsku w latach 1945–1956 w świetle akt sądowych byłego Wojskowego Sądu Rejonowego we Wrocławiu”. Praca doktorska, Uniwersytet Wrocławski, 1996, mps.
- Tokarek, Damian. „Działalność wychowawcza i polityczna w 11 pułku artylerii przeciwlotniczej”. Praca magisterska, Uniwersytet Wrocławski, 2010, mps.
- Turów, Lech. „Działalność Wojskowego Sądu Rejonowego w Katowicach w latach 1946–1950 w świetle materiałów sprawozdawczych”. Praca magisterska, Uniwersytet Wrocławski, 2000, mps.
- Wierzbicki, Michał. „Rys historyczny i zakres działania Filii Nr 2 Archiwum Wojsk Lądowych we Wrocławiu”. Praca licencjacka, Uniwersytet Wrocławski, 2003, mps.

Internet

- „Centrum Operacji Lądowych – Dowództwo Komponentu Lądowego Historia Kra-kowski Okręg Wojskowy (1992–1999)”. Dostęp sierpień 14, 2024. https://archiwum-colad-dkl.wp.mil.pl/pl/14_19.html.
- „Historia Archiwum”. Strona internetowa Archiwum Wojskowego w Oleśnicy. Dostęp lipiec 30, 2024. <https://wbh.wp.mil.pl/pl/pages/historia-archiwum-2018-10-19-ld4n/>.
- „Komunikat Dyrektora Wojskowego Biura Historycznego im. gen. broni K. Sosnkowskiego z 22 VI 2018 r.” Wbh.wp.mil.pl. Dostęp sierpień 2, 2024. <https://wbh.wp.mil.pl/pl/articles/aktualnosci-wbh-42rc/2018-06-225a22-komunikat-dyrektora-wojskowego-biura-historycznego/>.
- „Komunikat WBH z 23 IV 2024 r.” Wbh.wp.mil.pl. Dostęp sierpień 2, 2024. <https://wbh.wp.mil.pl/pl/articles/aktualnosci-wbh-42rc/2024-04-23chr4-komunikat-wbh/>.
- „Regulamin korzystania z materiałów archiwalnych w Pracowni Udostępniania Akt Archiwum Wojskowego w Oleśnicy. załącznik do decyzji Dyrektora AWO nr 23 z dn. 15 VII 2020 r.” Strona internetowa Archiwum Wojskowego w Oleśnicy. Dostęp lipiec 30, 2024. https://wbh.wp.mil.pl/c/pages/atts/2020/7/Regulamin_udostepniania_7bhMLZs.pdf.

STRESZCZENIE

Radosław Szewczyk, Archiwum Wojskowe w Oleśnicy – historia i kształtowanie zasobu

Położone niedalekiego Wrocławia Archiwum Wojskowe w Oleśnicy (AWO) jest placówką o długiej historii, sięgającej powołania w 1947 r. Archiwum Dowództwa Okręgu Wojskowego Nr IV z siedzibą we Wrocławiu. Przez lata instytucja ta przechodziła liczne przeobrażenia, a w latach 2005–2007 została ostatecznie przeniesiona do Oleśnicy. Współcześnie bogaty zasób AWO jest stosunkowo mało znany historykom. Celem artykułu jest zmiana tego stanu rzeczy poprzez prezentację dziejów, zasobu, zadań i działalności AWO. Materiały znajdujące się w posiadaniu archiwum to przede wszystkim dokumenty po tzw. ludowym Wojsku Polskim, wytworzone po 1956 r. przez jednostki wchodzące w skład dwóch okręgów wojskowych: śląskiego i warszawskiego. Jest to potężny zasób, umożliwiający badanie szeregu zagadnień związanych z funkcjonowaniem Sił Zbrojnych w PRL. Już teraz na podstawie tych materiałów powstało wiele interesujących prac naukowych i popularnonaukowych. Prócz tego archiwum nadal przyjmuje dokumentację po współczesnym Wojsku Polskim. W związku z tym wykonuje szereg kwerend związanych z wydawaniem różnorodnych poświadczeń. Intencją artykułu jest popularyzacja całokształtu aktywności pracowników AWO oraz zasugerowanie praktycznych wskazówek, pomocnych jego potencjalnym użytkownikom.

Słowa kluczowe: archiwistyka wojskowa, archiwa wydzielone, Archiwum Wojskowe w Oleśnicy, ludowe Wojsko Polskie

SUMMARY

Radosław Szewczyk, The Military Archives in Oleśnica – History and Development of the Resources

The Military Archives in Oleśnica (*Archiwum Wojskowe w Oleśnicy*, AWO), located near Wrocław, is an institution with a long history, dating back to the establishment in 1947 of the Archive of the Command of Military District No. IV, headquartered in Wrocław. Over the years, this institution has undergone numerous transformations, and in 2005–2007 it was finally moved to Oleśnica. Today, the rich resources of AWO are relatively little known to historians. The aim of this article is to change this state of affairs by presenting the history, resources, tasks and activities of AWO. The materials in the possession of the archive are primarily documents of the so-called Polish People's Army, created after 1956 by units that were part of two military districts: Silesian and Warsaw. This is a significant resource that allows for the study of a number of issues related to the functioning of the Armed Forces in the Polish People's Republic. Many interesting scientific and popular science works have already been written based on these materials. In addition, the archive still accepts documentation of the contemporary Polish Army.

In connection with this, it performs a number of queries related to issuing various certificates. The intention of the article is to popularize the entire activity of AWO employees and to provide practical feedback that will be helpful to its potential users.

Keywords: military archival science, separate archives, Military Archives in Oleśnica, Polish People's Army

ZUSAMMENFASSUNG

Radosław Szewczyk, Militärarchiv in Oleśnica – Geschichte und Entwicklung des Bestandes

Das in der Nähe von Wrocław gelegene Militärarchiv in Oleśnica (*Archiwum Wojskowe w Oleśnicy*, AWO) ist eine Institution mit einer langen Geschichte, die bis zur Gründung des Archivs des Kommandos des Militärbezirks Nr. IV mit Sitz in Wrocław im Jahr 1947 zurückreicht. Im Laufe der Jahre erfuhr diese Einrichtung zahlreiche Veränderungen und in den Jahren 2005–2007 wurde sie schließlich nach Oleśnica verlegt. Heutzutage sind die reichen Ressourcen der AWO unter Historikern relativ wenig bekannt. Ziel des Artikels ist es, diesen Zustand zu ändern, indem die Geschichte, Bestand, Aufgaben und Aktivitäten der AWO vorgestellt werden. Bei den Beständen des Archivs handelt es sich in erster Linie um Dokumente nach dem sogenannten Polnische Volksarmee, gegründet nach 1956 von Einheiten zweier Militärbezirke: Schlesien und Warschau. Dies ist eine leistungsstarke Ressource, die die Erforschung einer Reihe von Fragen im Zusammenhang mit der Funktionsweise der Streitkräfte in der Volksrepublik Polen ermöglicht. Auf der Grundlage dieser Materialien sind bereits viele interessante wissenschaftliche und populärwissenschaftliche Arbeiten entstanden. Darüber hinaus nimmt das Archiv weiterhin Dokumentationen der zeitgenössischen polnischen Armee auf. Daher führt es eine Reihe von Abfragen im Zusammenhang mit der Ausstellung verschiedener Anmeldeinformationen durch. Ziel des Artikels ist es, alle Aktivitäten der AWO-Mitarbeiter bekannt zu machen und potenziellen Nutzern hilfreiche praktischen Hinweisen zu geben.

Schlüsselwörter: Militärarchivwesen, separate Archive, Militärarchiv in Oleśnica, Polnische Volksarmee